

DEALEY PLAZA
'S-GRAVENHAGE

*Niet te zijn - dat ware den kindren der aarde het beste;
't beste - nimmer te zien Helios' brandenden gloed...'
(Theognis van Megara, 6e eeuw voor Chr.)*

Dealey Plaza

's-Gravenhage

© Jos de Gruiter, 2012

© Paradigma Media Advies/Uitgeverij PMA, 2012

Uitgeverij PMA

Ontwerp, illustratie en vormgeving: Victor Hoefnagels, Den Haag

ISBN/EAN: 978-90-78840312

NUR-code: 301

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een gedigitaliseerde gegevensverzameling worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende. Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Desondanks kan de afwezigheid van eventuele zet- en/of drukfouten, dan wel onnauwkeurigheden en/of onvolkomenheden, niet worden gegarandeerd. De auteursrechthebbende aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventuele zet- en/of drukfouten, dan wel onnauwkeurigheden en/of onvolkomenheden. Deze publicatie is verzorgd door Uitgeverij PMA, Postbus 60, 5680 AB Best. Voor informatie over onze activiteiten ga naar: <http://www.pma.nu> of bezoek ons op Facebook, Hyves, Twitter en YouTube.

Notwithstanding the exceptions stated in or pursuant to the Copyright Act, no part of this publication may be reproduced and/or published by means of printing, photocopying, microfilm or any other manner, nor stored in a digital database, without the prior written permission of the copyright owner. This publication has been compiled with the utmost care. Nevertheless, the absence of any typesetting and/or printing errors or inaccuracies and/or imperfections cannot be guaranteed. The copyright owner accepts no liability whatsoever for the consequences of any typesetting and/or printing errors as well as inaccuracies and/or imperfections. This publication has been compiled by PMA Publishers. For information about our activities, visit our website <http://www.pma.nu> or on Facebook, Hyves, Twitter and YouTube.

JOS DE GRUITER

DEALEY PLAZA
'S-GRAVENHAGE

ROMAN

Inhoud

DEEL I
Onheil in de lucht 7

DEEL II
Een daad van verzet 93

DEEL III
Zonde van de tijd 141

DEEL IV
Een zorgeloze tijd 209

DEEL V
Een gevel in de schaduw 269

DEEL VI
Tien plagen 338

DEEL VII
De lucht betreft 396

*Sommige lezers zullen menen zichzelf te herkennen in
beschreven personen of situaties. Andere lezers zullen menen anderen te
herkennen in beschreven personen of situaties.
Het levensverhaal van Maas is echter bij elkaar gelogen.
Maar daarmee niet minder waar.*

*“Misschien is niets geheel waar, en zelfs dat niet”
(Multatuli)*

DEEL I

“Allemaal stil nu! Maas, begin maar.”

“Onheil in de lucht.”

“Harder.”

“**Onheil in de lucht.** De weerman had zon en weinig wind beloofd en de habitués van het terras in de stad aan de zee koesterden zich in het diffuse ochtendlicht van de onverwacht vroege lentedag.”

“Niet te snel.”

“Ze staarden zwijgend in het niets of proefden zuinig van hun eerste koffie. Dit was de locatie van bedaagde heren. Niet opgejaagd door knellende verplichtingen trotseerden ze de dag, tot het uur...”

“Langzaam...”

“... tot het uur waarop ze zichzelf een driester consumptie konden permitteren. Maar eer het zo ver was, vegeteerden ze, als indolente reptielen in een dierentuin, die weten: het is nog geen voedertijd, maar hij komt. Hij komt. Onafwendbaar.”

“Indolente reptielen. Interessant. Ga door. Langzaam.”

“Zelfs de nog in wintertooi gehulde bomen op het ’s zomers zo lommerrijke plein respecteerden plaatsbewust de stilte. Alleen het rusteloos ritselen van de pagina’s van een ochtendblad verstoorde hinderlijk de matineuze sereniteit. De bladerende krantenlezer

detoneerde door zijn nadrukkelijke aanwezigheid en kennelijke behoefte aan meer onbesuisde verteringen. De man stoorde zich bovenmatig aan een nieuwsbericht en meende het terras deelgenoot te moeten maken van zijn verbijstering.”

“Stil! Daar! Achterin!

Ga door. Duidelijk praten. Niet zo mompelen.”

“Hij begon het nieuws op luide toon te declameren. Per voorgedragen alinea stegen het volume van zijn stem en de verontwaardiging in zijn toon. ‘Clay won door technisch knock-out’, las hij voor. ‘Hij verdient een half miljoen dollar, de verliezer kan zich troosten met een miljoen dollar. Liston geeft een schouderblessure op als reden voor zijn nederlaag!’

Zijn voor het vroege uur vermetel te noemen consumptiegedrag sterkte hem in de overtuiging dat zijn oordeel onomstreden was. Nadat hij zijn voordracht crescendo had beëindigd en over het berustende terras een knetterende krachtterm had verspreid, keerde hij zich opzichtig in zichzelf.”

“Knetterende krachtterm. Mooi. Stil!”

“Niet introspectief, als een man die de loop der dingen overpeinst en hoopt op nieuwe inzichten, maar als een op effect gericht poseur. Als een te elfder ure opgeroepen figurant, die de scène ‘man denkt na’ overacteert omdat hem het talent ontbeert zijn karakter levensecht neer te zetten. En omdat hij zijn publiek onderschat.”

“Articuleren. Niet te snel.”

“Een kwaliteitsbewust regisseur zou het shot na een venijnig uitgeroepen *cut!* hebben laten overspelen. “En nu geloofwaardig!” zou hij zijn acteur streng en voor de laatste maal hebben toegevoegd. Maar de man werd niet gecorrigeerd, dus hij volhardde in het spelen van de rol naar zijn beperkte vermogens.”

“Langzaam.”

“Inmiddels slaagde het terras erin zich routineus afzijdig te houden. De bezoekers kenden hun pappenheimers. Ze koesterden hun ochtendlijke staat van somnolentie...”

“Somnolentie?”

“Somnolentie... eh... slaperigheid, sufheid... en voelden feilloos aan dat interventie onontkoombaar zou leiden tot een uitzichtloos dispuut. Maar met de precisie van een jagend roofdier richtte de man zich indringend tot de enige bezoeker die niet bijtijds de blik had afgewend. ‘Een miljoen dollar!’ keek hij zijn beklagenswaardige toehoorder doordringend in de ogen, bereid om iedere tegenwerping met kracht te lijf te gaan. ‘Een miljoen dollar! Voor een verliespartij!’ Daar de aangesprokene niet adequaat ontzet reageerde, verhief de spreker zijn stem en schalde ongeremd over het lijdzaam luisterend terras: ‘Ik verdiende tot voor kort een mooi salaris. Daar moest ik hard voor werken. En deze zakkenvuller verdient met een verloren wedstrijd meer dan wat ik in twintig jaar verdiende.’

Verrast door het apodictische van zijn rekensom...”

“Het wát?”

“Apodictische... eh... onweerlegbare...”

“Maak dát er dan van! Niet interessant willen doen.”

“... het onweerlegbare van zijn rekensom, paste hij de stelling flexibel aan: ‘Deze graaier verdient in twee verloren bokspartijen meer dan wat ik in veertig jaar hard werken bij elkaar verdiende! Ik heb daar een kwalificatie voor!’ Hij liet een goed getimede stilte vallen, die hij gebruikte om zijn blik in triomf over het terras te laten deinen. Na een paar tellen vond hij het tijd om zijn oordeel aan het volk prijs te geven: ‘Pervers! Dat is pèr-vèrs. Twee bokswedstrijden

uit het leven van deze meneer zijn niet evenveel waard als mijn hele leven. Een maatschappij die denkt dat zoiets kan, die is pervers.' Zijn succes metend overzag hij het terras, dat zwijgend had meegerekend om de hardheid van zijn stelling te proeven en zo nodig te amenderen. Maar niemand zag brood in een vruchteloze confrontatie, dus bleef er een gespannen stilte hangen in de kristallen broosheid van de vroege ochtendzon. Uiteindelijk berustte de man mokkend in zijn isolement en leegde droef zijn laatste glas. Toen stond hij op en wankelde als een dekknecht op ruwe zee naar de uitgang van het beschaamd wegstrijkende terras.

De weerman had zon en weinig wind beloofd, maar er hing onheil in de lucht..."

"Stop maar Maas, stop maar. Mooi opstel. Jammer dat je het hebt overgeschreven. Carmiggelt, is het niet? Je gebruikt woorden die een dertienjarige niet kent. Ga maar zitten."

“Het lijkt wel of ik zwanger ben.” Daarmee begon het, half maart, de maand die het einde van de winter markeert en de belofte van betere tijden inhoudt. Het was een paar dagen zwaar bewolkt en winderig weer geweest, maar het had niet geregend en de temperatuur was niet buitenissig hoog of laag geworden. Voor de tijd van het jaar althans. Ze zaten tegenover elkaar aan de eetkamertafel en dronken koffie. Koffie met veel melk. Gekookte melk. Afgekoelde gekookte melk, waardoor er een vel op de koffie dreef. Hij wikkelde het om zijn lepel en legde het op zijn schotel. De tik van het metaal op het aardewerk zong lang na in de stilte.

Zij nam een voorzichtige slok. Het vel bleef aan haar onderlip hangen. Een druppel melk rolde omlaag, aarzelde bij de donshaartjes van haar kin, maar viel en werd geruisloos geabsorbeerd door het hoogpolig tafelkleed. Ze zette de kop terug op zijn schotel en hielp het vel haar mond in. Haar linkerhand cirkelde, tegen de klok in, over haar strakgespannen buik. Met de buitenkant van haar rechterhand veegde ze haar kin droog.

“Zwanger?” schamperde hij. Het blafte vanuit de krochten van zijn longen. “Denk je dat je op jouw leeftijd nog zwanger kan worden?” Zwaar rochelend zoog hij lucht op door zijn neus. “Je bent oud, mens. Je loopt tegen de vijftig!”

Van schrik en uit angst dat zijn vrouw gelijk had, reageerde hij grof en feller dan normaal. “Bovendien: wanneer zou ik je zwanger gemaakt moeten hebben?”

Haar ogen verscheurden hem. “Dus ik ben gek!?” beet ze hem toe. Het cirkelen van haar hand stopte en er trad een ongemakkelijk stilzwijgen in. Zijn hersens maalden onrustig. De spanning brandde gaten in zijn maag. “Ze zal toch niet van die ene avond...”

Hij herinnerde het zich wel. Als hij bij uitzondering nog eens onrust in de schaamstreek voelde, handelde hij het probleem af in de beslotenheid van het toilet. En zou dan juist van die ene keer in vele maanden, jaren...? Hij moest er niet aan denken: de oorlog was voorbij, er braken betere tijden aan. Een kind kostte geld, kotste op zijn pak, maakte herrie en vernielde zijn meubels. Alles moest weer worden aangeschaft: kleren, een wieg, een kinderwagen, het moest naar school, alles zou opnieuw beginnen. De va-

kantie aan het Comomeer, waaraan hij voorzichtig durfde te denken, zou onbereikbaar blijven. Bovendien: wat zouden de burens zeggen? En de familie? Hij werd radeloos bij de gedachte aan het onheil dat hem wachtte.

Ze deed geen poging haar verbeterd gezicht voor hem te verbergen. Ze verachtte hem. Gespannen beet ze op haar lip. Drie keer had ze een kind van hem moeten baren, eindelijk had ze de leeftijd waarop het einde van de opvoeding in zicht kwam en dan weer zo'n handenbinder? Alles opnieuw meemaken? De pijn van de bevalling, de zorgen, het nachtelijke waken, het geld! En dat alles omdat meneer niet met zijn vieze poten van me af kon blijven, dacht ze er verbitterd achteraan. Ze haátte hem. Ze zou vanavond tot God bidden en vragen of het alstublieft niet waar mocht zijn. Geen kind! Geen kind! Niet van hem, niet van hem, niet nu ik tegen de vijftig loop en het leven misschien nog wat te bieden heeft. Alstublieft Onze Lieve Heer, help me. Maar haar lichaam sprak duidelijke taal. Na drie zwangerschappen herkende ze de verschijnselen maar al te goed: de onpasselijkheid in de ochtend, het gebrek aan eetlust en aan de andere kant de onstuitbare behoefte aan snoep en etenswaren waar ze anders niet naar taalde.

1951. Den Haag. Een plaats die goed bedeed is met de kwalificatie stad, want het leven is er bedaard. Het deint er voort op het ritme van de zee, die zich loom en vadsig neervlijt op het Scheveningse strand. De Haagse kust heeft geen rotsen, waarop ze zich met rollende spierbundels kan kapotbeuken. Alleen zorgvuldig aangelegde strekdammen, die het water met zachte hand geleiden naar de gereserveerde plaats aan de voet van de boulevard. De stad vraagt dat onopvallend te doen, zodat de rust niet wordt verstoord.

Het letsel van de oorlog is er zorgvuldig weggepoetst. Alsof de geschiedenis zich heeft vergist, per abuis een zijweg is ingeslagen. Met een stofwolk in haar kielzog is ze haastig teruggekeerd naar de hoofdweg, om haar tocht te vervolgen. Het neerdwarrelende stof bedekt de sporen van de heenreis. Vijf verloren jaren moeten worden ingehaald. Met excuses voor het ongemak.

Er waren littekens, zeker, maar alleen zichtbaar voor hen die wisten waar de wonden hadden gezeten. Onder de kunstmatige heuvels van het in de crisisjaren aangelegde Zuiderpark bijvoorbeeld, waar verse veengrond het puin van vernielde huizen bedekte en voeding bood aan rododendron en Japanse kers. Nog breekbaar, maar wilskrachtig groen, dat vastberaden de nieuwe tijd tegemoet groeide. Wie halverwege de twintigste eeuw in de stad werd geboren, groeide op in een omgeving waar de oorlog in de bodem en in de mensen zat, maar uit het straatbeeld was verdwenen.

Verdwenen uit het Bezuidenhout, de klassieke wijk naast het Haagse Bos. De huizen werden op een zaterdagochtend in maart 1945, luttele maanden voor de bevrijding van de bezettingsmacht, bedolven onder 70.000 kilo brisantbommen, afgeworpen door de vliegende machines van vrienden. Een rekenfoutje, waardoor squadrons geallieerde Mitchells en Bostons hun vernietigende lading niet op het bos lieten vallen, waar een broedplaats van naziraketten was gelokaliseerd, maar op de naastgelegen woonwijk. Meer dan vijfhonderd argeloze burgers vonden de dood - zonder er naar te zoeken. In een oogwenk eigenlijk. In the blink of an eye. Ze verkruiden een paar duizend huizen en niet te vergeten de eretribune van de populaire Haagse voetbalclub Voorwaarts Utile Dulci Combinatie. It's all in a day's work.

De massamoord ging de geschiedenis in als het *Vergissingbombardement* (Van Dale: ver-gis-sing de; v -en; -sinkje fout, abuis: bij ~ door zich te vergissen). Een eufemisme. Taal kan verhelleren en verhullen. Tien jaar later lag de buurt er in de ogen van de onwetende passant opgeruimd bij. Op de vlakten, waar de karkassen van de vernielde huizen hadden gestaan, waren nieuwe panden opgetrokken en de straten, waar het puin hoog opgetast had gelegen, blonken opgepoetst in het licht van de nieuwe tijd. De ontzetting van de slachtoffers bleef weggestopt op verstilte zwart-witbeelden in zelden geraadpleegde archieven.

Verdwenen ook uit de omgeving van begraafplaats Oud Eik en Duinen, waar knoestige kastanjabomen de doden troost en vergif-

fenis schonken. Zoals aan schrijver Menno ter Braak, die er voor koos de bezetting niet mee te maken.

Tegenover de ingang mondt de Indigostraat uit in de Kamperfoeliestraat. Een doorgaande weg en een doorsnee woonstraat. Op die koude, windstille eerste januaridag van 1945 had de zon beloofd dat het na vijf winters weer eens lente zou worden en op straat hadden burens elkaar een gelukkig Nieuwjaar gewenst en ze hadden het gemeend, want de vrijheid was voelbaar, bijna tastbaar. Nog een paar weken, maanden misschien. Ze spraken over niets anders: hoe lang zou het duren eer de bezetter verdreven was? Spelden en potloodstrepen markeerden op landkaarten in atlanten waar het front zich bevond en hoe het in noordelijke richting bewoog. Het zuiden was bevrijd. De lijnen rukten op. Er hing voorspoed in de lucht. Of toch niet?

Kort na half zes in de avond boorden zich het staal en de volle brandstoftank van een V2 - ver van reisdoel Londen - jankend en vuurspuwend in een nietsvermoedend huizenblok. Geen vergissing, maar falend oorlogstuig. Geluk voor de anonieme Britse burgers die nooit zouden beseffen dat de voor hen bedoelde zeis voortijdig van richting was veranderd. Pech voor de paar dozijn bewoners van een huizenblok in een onbeduidende stad aan de Noordzee. Onbevangen hadden zij in hun huiskamer gezeten. Een beetje slaperig misschien van de laatste jaarwisseling in oorlogstijd en bijeen voor een karig maal. Hun beloftevolle nieuwe jaar duurde minder dan een etmaal. Daarna was alles voor altijd zwart. De nieuwe tijd zouden ze niet meemaken, tenzij ze vertrouwen hadden in een god die hun de overgang naar een beter leven in het vooruitzicht had gesteld. Dan was die eerste januari van 1945 hun ultieme bevrijdingsdag. Zo hebben sommigen geluk of wat daarvoor mag doorgaan, en anderen pech. Het leven schept er behagen in om beide naar willekeur te verspreiden en het klachtenloket is altijd onbemand.

De ramp, die meer dan twintig levens eiste, werd gememoreerd met een sobere gedenksteen in de muur van het herbouwde huizenblok. Een onbeduidend litteken van het lafste van alle producten uit de oorlogsindustrie. Van ver weg weerloze burgers in hun

slaap verrassen. Een sobere gedenksteen. Wie het niet wist, ging er onaangedaan aan voorbij.

Verdwenen van die open plek in de duinen aan de noordkant van de stad, de Waalsdorpervlakte, de plaats waar door haat gedreven moordenaars in camouflagepakken georganiseerd hun ziekelijk sadisme mochten botvieren. Hoe ze hun geweten susten zal een mysterie blijven. Misschien meenden ze werkelijk dat hun kansloze slachtoffers rust, orde en reinheid bedreigden. Misschien ook is het voor altijd rumoerig gebleven in hun hoofden. Tot ze rust, orde en reinheid vonden tussen de planken van hun kist. Want ook oorlogsmisdaden verdwijnen uiteindelijk in een graf. Het voor altijd besmette stuk duin ligt een eind buiten de stad, het zand bedekte het bloed, de patronen en de tranen. Wie er niet naar op zoek ging, werd er niet mee geconfronteerd. En waarom zou je? De nieuwe tijd wachtte. Ja, de stad aan de Noordzee was in die jaren na de oorlog een rustige plaats. Een stad die de draad had opgepakt. Waar het leven zijn normale gang had hervonden. Waar vertrouwd naar diesel stinkende geelgroene bussen van de Haagse Tramweg Maatschappij verwachtingsvolle dames naar moderne warenhuizen in het centrum van de stad voerden en waar tramlijn elf nijdig tingelend naar het Noordzeestrand spoorde. Er was, kortom, de tijd van voor de oorlog, er was de oorlog en er was de nieuwe tijd. De oorlog had de eeuw in tweeën geknipt. Wie de bezetting had meegemaakt zou er nooit van loskomen. Voor hen was het leven getekend tot hun laatste dag. Generaties uit de tweede helft van de eeuw zouden het niet begrijpen. Een stuk niemandsland in de tijd. Een ogenblik waarop twee werelden elkaar toucheerden. En weer uit elkaar dreven. Geen passender moment om het verhaal van Maas te beginnen. Maas. Van Manus. Van Hermanus.

Het was de gebruikelijke verjaardagsviering geweest in januari, zes jaar na het einde van de bezetting, die het land een half decennium in zijn greep had gehouden. In de sobere wijk, die stadsontwerpers kort voor de oorlog hadden getekend in de weilanden tussen de

oude grenzen van de stad en het met ziensblik in de polder ge-projecteerde recreatiepark, stond het huis waar de familie zich had verzameld voor de zoveelste viering van de geboortedag van Rinus Minderman.

Woningnood was in de jaren voor de oorlog een onbekend fenomeen. Huurders werden gelokt met een paar maanden gratis wonen en Rinus en zijn vrouw Commerina waren voor de verleiding gezwicht. Kort na de geboorte van hun derde kind verlieten ze de benauwde etagewoning aan het plein en verhuisden naar het beloftevolle benedenhuis, twee straten verderop. Hoewel het maandelijkse huurbedrag van de nieuwe woning hun mogelijkheden eigenlijk oversteeg en er bezuinigd moest worden op andere uitgaven, lonkten de extra kamer en de tuin, die weliswaar krap bemeten was, maar de illusie schonk van vrijheid en luxe. Naar de maatstaven van die tijd waren het nette, naar latere normen kleine en karig uitgeruste huizen. Met kamer-en-suite, zo luidde de aanbeveling. Schuifdeuren, kleine slaapkamers en smalle keuken met geiser van het GEB, het Gemeentelijk Energie Bedrijf. Een doorsnee burgermanswoning, maar Commerina en Rinus betrokken hun nieuwe onderkomen verwachtingsvol. Misschien zouden ze er gelukkig worden. En de drie maanden gratis wonen waren mooi meegenomen.

Drie woonlagen hadden de huizenblokken, de eerste en tweede etage bereikbaar via een portiek: een grijs-granieten buitentrap naar een portaal op de eerste verdieping, waarop vier deuren uitkwamen. Twee daarvan boden rechtstreeks toegang tot de woningen op de eerste etage, twee andere tot een binnentrap die leidde naar de bovenste woonlaag. De bewoners van de parterrewoningen, zoals Commerina en Rinus, hadden de beschikking over een minuscule voortuin en een door een houten schutting omgeven achtertuin van vijf bij zeven meter. Een deel van die tuin werd ingenomen door een in twee ruimten gesplitste donkergroen ge-verfde schuur met plat dak. Het kleinere deel was voor de opslag van kolen. Eens per maand stopte de vrachtwagen van kolenboer

De Graaff in de straat. Norse mannen met zwarte vegen over hun ongeschoren gezichten zwiepten zijgend de last over hun schouders, liepen met dreunende stappen over de houten vloer van de gang naar de achtertuin en stortten ratelend hun vracht in het donkere kolenhok. Als zij vertrokken waren, hing er een mysterieuze, in de zon glinsterende nevel van opgeworpen gruis in de ruimte. De mannen vouwden de lege kolenzakken dubbel en legden ze op de laadvloer van hun vrachtwagen. Binnen moest de gang worden ontdaan van zwarte schoenafdrukken op het beige zeil.

's Avonds pakte Rinus de matgrijze kolenkit, die naast de haard in de achterkamer stond. Hij vulde hem tot de rand met de zwarte, als diamanten fonkelende brokken antraciet. Als ze eenmaal via de klep aan de voorkant van de kachel op het smeulende vuur waren geschoven, verspreidden ze een aangenaam warme gloed en boden ze een sinister schouwspel van spartelende vlammen en ontsnappende vonken. Zo moest de hel eruitzien, fantaseerde hij soms, als hij gebiologeerd via de schoongebrande mica ruitjes naar het intrigerende vuur bleef kijken. Zo rood. Zo heet. Zo angstaanjagend. In de van rood via roze en oranje naar geel en wit verspringende kleuren van het vuur herkende hij de verdoemden, die poogden te ontsnappen aan de hitte van de vlammen en de toorn van de voor het kwaad gevallen engel Lucifer. Maar telkens werden ze teruggeworpen. Hij hoorde hun angstkreten en hij rilde. Bij de dood kon hij zich weinig voorstellen, bij het Laatste Oordeel des te meer. Met kracht moest hij zich losrukken van het schouwspel en zijn morbide associaties.

De andere ruimte van de schuur was groter, toch kon er nauwelijks een fiets in worden gestald. Rinus' zwarte herenrijwiel stond daarom, zoals in de meeste benedenhuizen van de straat, in het halletje van twee bij anderhalve meter, direct na de voordeur, dat de groteske benaming vestibule had meegekregen. De huizen hadden geen badruimte. De volwassen leden van het gezin wasten zich met huishoudzeep provisorisch aan het aanrecht in de keuken, de kinderen vouwden zich in een zinken teil die met warm water en

Jozo-zout werd gevuld. De vooroorlogse architecten waren niet voorbereid op de eisen van de nieuwe tijd.

Op de meeste dagen waren de schuifdeuren tussen de voor- en achterkamer in de parterrewoning gesloten. Uit zuinigheid: dan hoefde er maar één kachel te branden. Voor de bijzondere gelegenheid van het verjaarsfeest waren ze geopend, waardoor een ruimte van tien bij drie meter ontstond, in het midden versmald door de aanwezigheid van twee keer twee ruggelings aan elkaar gebouwde vaste kasten. Het verschil in aankleding werd daardoor pijnlijk zichtbaar. Het meubilair in de achterkamer had geen duidelijke samenhang en was kennelijk in verschillende perioden en met wisselende budgettaire mogelijkheden aangeschaft. Zo waren de eikenhouten, uitschuifbare eettafel en de vier stoelen die eromheen stonden, zichtbaar als combinatie gekocht. Het tafelblad werd bedekt door een op de hoeken versleten tafelkleed. Naast de zwarte kolenhaard stond een imitatie 'Amsterdamse School Liberty fauteuilstoel', een Spartaans houten meubelstuk met verstelbare rugleuning. Rinus had hem gekregen van zijn jongere broer Jan, die naar Indië was vertrokken om er de belangen van het vaderland te verdedigen. Hij was er blijven hangen in een schemerig maar profijtelijk handelstraject. Na het avondeten legde Rinus de koperen roe, die de rugleuning op zijn plaats hield, in de achterste inkeping van de armleuning, zodat de zitpositie naar het horizontale neigde. En Rinus ging slapen. Tot het koffietijd was.

De kleine kamer werd verder gevuld met een vaalgroene stoffen stoel van niet meer te traceren herkomst, een geverfd houten theemeubel dat overal zou misstaan en een dressoir met opzetspiegel dat paste bij de fauteuils in de voorkamer, maar niet bij de rafelige inrichting van de achterkamer. Op de grond lag zeil van een onbestemde kleur, in het midden bedekt door een ruimschoots van slijtplekken voorzien, bij aanschaf bordeauxrood vloerkleed. De wanden waren bekleed met neutraalgetint behang, dat door het veelvuldig roken van bewoners en bezoekers op de meeste plaatsen was verkleurd naar een bruinnuance die op geen enkele staalkaart was te vinden. De muren waren bedekt met foto's van overleden

dierbaren, zoals Commerina's vader die op een verdoemde oudejaarsdag in het midden van de jaren twintig met fatale gevolgen van het achterbalkon van tramlijn acht was gegleden toen die de bocht maakte van de Paul Krugerlaan naar de Schalkburgerstraat. Hij was 'boven zijn theewater' geweest, werd gefluisterd. De term 'dronken' werd zorgvuldig gemeden. Hij overleed na zeven dagen in coma te hebben gelegen. Zijn zes kinderen misten de levenslustige loodgieter nog vaak, maar de zweem van bovenmatige alcoholconsumptie die rond zijn ontijdig overlijden hing, belastte het gesprek over hem. Commerina bewaarde aan hem de onbezoedelde herinneringen van een kind. Ze was een puber toen ze hem verloor. Vroeggestorvenen winnen het per definitie van de levenden, want zij zijn te betreuren en gevrijwaard van de misstappen die de achterblijvers nog dagelijks maken. Rinus zou bij elke vergelijking met zijn overleden schoonvader verbleken. En dat zou hij weten. De kinderen van Rinus en Commerina zouden hun opa nooit kennen en hem daardoor ook niet missen. Wrang, voor wie erover wil nadenken. De man die indirect verantwoordelijk was voor hun bestaan, speelde geen enkele rol in hun leven. Ze kenden zelfs zijn naam niet.

In veel ruimten van het huis hingen ongesigneerde etsen. Idyllische stadsgezichten vooral, molens en doorkijkjes van verdienstelijke, maar in armoë levende kunstenaars als Cees Bolding, Hendrik Roodenburg en Martin van Waning. Tot in de oorlog had Rinus als zetter gewerkt bij een handelsdrukkerij op de kruising van de Laan van Meerdervoort en de Zoutmanstraat, maar op een dag in mei 1943 had een kleine man met dun haar en gekleed in een smoezelig grijs kostuum, het pand betreden. Hij had de verbouwerde eigenaar nors gegroet en verteld dat het bedrijf op last van de bezetter werd gesloten. Het document in zijn hand moest bevestigen dat het besluit officieel en definitief was. De machines en toebehoren werden gevorderd en twee weken later was de drukkerij een kale ruimte, op één ouderwetse handpers na. Niemand begreep waarom, maar Rinus mocht er blijven werken voor de bescheiden clientèle aan kunstenaars en duistere opdrachtgevers. Als

blijk van waardering mocht hij proefdrukken van de etsen houden. Door het huis heen hingen er meer dan twintig. Misdrukken in feite, door Rinus zelf ingelijst. Ze gaven de woning een artistiek aanzien dat niet paste bij de verder armoedige en kleinburgerlijke aankleding van de ruimten.

In de achterkamer keek een grauwwit gipsen beeld op een sokkel aan de muur minzaam op de bewoners neer. Het was de fors uitgevallen beeltenis van een devoot zegenend Christusfiguur: het Heilig Hartbeeld, een onmisbaar stijlelement in een door katholieken bewoonde woning. Op een winterse zaterdagmiddag had Rinus met aandoenlijke ijver een aansluiting in de sokkel geknutseld voor een elektrisch kaarsje dat dag en nacht brandde. Het beeld was een keer onfortuinlijk gevallen toen Commerina erachter wilde stoffen met haar plumeau. Twee zegenende vingers waren afgebroken en Rinus had ze onbarmhartig vloekend over Commerina's onvoorzichtigheid met sneldrogende stopverf hersteld. Bij de reparatiewerkzaamheden was de kromming van de wijsvinger prominenter uitgevallen dan die van de middelvinger en aangezien de ringvinger en de pink van de Heer al bij aanschaf in een sterke kromming naar de handpalm waren geboetseerd, gaf het beeld zijn schare na de restauratie permanent de *digitus impudicus*. Maar in die jaren werd daaraan geen aanstoot genomen, want de betekenis van deze vorm van non-verbale communicatie was niet wijdverbreid en had zeker huize Minderman niet bereikt.

De voorkamer of 'salon', zoals Rinus de ruimte zonder ironie benoemde, werd gedomineerd door vier kolossale fauteuils, die in onberispelijke staat verkeerden omdat ze zelden werden gebruikt. Alleen op hoogtijdagen nam er een door organische selectie gevormde groepje uitverkorenen in plaats. Dat waren vooral de in betrekkelijke welstand levende zwagers van Rinus. In de ruimte stond verder het enige afsluitbare attribuut in huis: een halfhoge kast die boekenkast zou kunnen heten als er boeken in zouden staan. Maar Rinus las geen boeken. Hij bewaarde er verzekeringspapieren en zijn afgesloten geldkistje in. En niemand had enig idee wat zich daarin bevond, ook Commerina niet.

Rinus was een lange, magere, vroegkalende man met nerveus zoekende koolzwarte oogjes. Hij bewoog zich houterig en haalde met hoge frequentie zijn neus op, vooral als hij zenuwachtig was, en dat was hij vaak. Om hem heen hing de lucht van sigaren en goedkope lotion. Wie nabijkwam ving een vleugje pepermunt op. In opdracht van Commerina wreef hij zijn transpirerende voeten dagelijks in met mentholpoeder. “Anders is de lucht niet te harden”, had ze hem niet erg liefderijk toegevoegd.

Hij was geboren aan de rand van de Schilderswijk, een deel van de stad dat in die jaren een *aggenebbesbuurt* werd genoemd door de mensen die er niet woonden. Rinus verafschuwde de weinig verfijnde arbeiderswereld waarin hij was opgegroeid en hoopte eraan te ontsnappen. Helaas miste hij de kennis, de manieren en de eloquentie om het niveau van zijn oorspronkelijke leefomgeving te ontstijgen.

Zijn geboortehuis bevond zich tweehoog boven een café met twijfelachtige reputatie. Een veilige uitvalsbasis voor zijn jongere en aanzienlijk avontuurlijker aangelegde broer Jan, maar Rinus kwam er zelden. Hij voelde zich er niet veilig. De mannen aan de toog hadden een fijne neus voor onoprechtheid en legden die meedogenloos bloot. Ze vertrouwden Rinus niet en maakten hem dat pijnlijk duidelijk, afwisselend door hem te negeren en te kleineren. Na een paar genante incidenten meed Rinus het etablissement, maar deed het met pijn in het hart: hij was jaloers op de mannencamaraderie die hij er had aanschouwd, maar waarvan hij nooit deel zou uitmaken.

Hij verloochende zijn afkomst graag. In zijn visie was hij erin geslaagd het volkse milieu van zijn jeugd te ontstijgen. Via avondcursussen had hij zich opgewerkt van zetter en drukker tot meewerkend voorman bij een drukkerij aan de voet van de grote kerk in het centrum van de stad. Thuis noemde hij zich onderdirecteur. Hij sprak met dedain over de loodzetteren en clichémannetjes van het bedrijf die hem het leven zuur maakten. Hij bespiegelde hun daden met afkeer tijdens de maaltijd met Commerina en de kinderen.

“Zoals die Grafdijk loopt te lanterfanteren, bah, wat een miselijk mannetje”, zei hij bijvoorbeeld. “Weet je wat ik hem vandaag

heb verteld?” Commerina knikte dan gelaten, want ze wist dat ze een versie van het verhaal te horen zou krijgen, die niet strookte met de werkelijkheid. Grafdijk, Haak, Versteeg en Guldenmond, namen die met regelmaat voorbijkwamen tijdens het avondeten, waren authentiek Haagse arbeiders. Tegen hun cynische levenshouding was Rinus niet opgewassen. In zijn fantasie wees hij de ‘minne mannetjes’ autoritair terecht en thuis vertelde hij die bijgekleurde versie van het verhaal. In werkelijkheid meed hij de zettters en de drukkers zo veel hij kon. Onderdanig daarentegen gedroeg hij zich tegenover directeur Louis Le Noble, een kleine, fijnbesnaarde nakomeling van Franse Hugenoten, die in de zeventiende eeuw hun land ontvluchtten om aan vervolging te ontkomen. Samen met zijn moeder bewoonde hij een vriendelijk vrijstaand huis aan de rand van de stad, half buiten, half in de bewoonde wereld. De ingang was aan de zijkant gelegen en te bereiken via een smalle, witgeverfde voetgangersbrug over ondiep water. In de voortuin lag grind en er stonden rododendrons, die altijd leken te bloeien. Het dak bestond uit glimmende pannen, die aan de voor- en achterzijde tot aan de bovenzijde van de ramen van de begane grond reikten. Huizen die hun bewoners rust, warmte en geborgenheid boden. Ze geurden aangenaam naar hout, boeken, sigaren en zoete fresia’s. Na de oorlog werden ze niet meer gebouwd, want er ontstond schaarste aan ruimte en huizen. En woningzoekenden temperden hun eisen en verlangens. De beminnelijke, ongehuwde directeur, die eigenlijk te eerzaam en beschaafd was voor het leiden van een grofstoffelijke onderneming als een drukkerij, was in het bezit van een grijs-gauwe Fiat 500 Topolino, waarin Rinus mocht meerijden. Le Noble had hem de lift aangeboden nadat hij zijn voorman een keer het pand had zien betreden in zijn doorweekte beige regenjas. Bovendien lag zijn huis op de route die de directeur naar ‘de zaak’ moest afleggen. Rinus ontleende aan die lift een belangrijk deel van zijn status. Hij vergewiste zich er elke ochtend van dat collega’s hem met zijn stijve, breekbare lijf de kleine auto zagen afwerpen als een slang die zijn huid verjongt, terwijl Le Noble - noblesse oblige - wachtte tot het moment waarop hij het portier kon sluiten. Eigenlijk vond hij Rinus een beklagenswaardig mens.

Hij doorzag zijn kruiperige gedrag en keurde het af. Hij zou het nooit erkennen, maar heimelijk deed het hem genoegen zijn bedrijfsleider uit de auto te zien worstelen, vooral als Rinus, wat vaak gebeurde, bij het uitstappen zijn hoofd stootte en zijn kaken ferm op elkaar moest zetten om geen krachtterm in authentiek Haagse tongval te uiten. De directeur had op zulke momenten moeite om zijn aangeboren distinctie te bewaren.

Status was belangrijk voor Rinus, maar hij had er weinig van. Dus zocht hij hem in uiterlijkheden. Zo was hij in gedachten verzonken te vinden voor de etalage van de chique herenmodezaak House of England in het centrum van de stad. Dromend over de dag waarop de aangeboden kleding zou zijn afgeprijsd, want Rinus meende dat een maatpak zijn aanzien zou verhogen. Gelukkig ging de collectie nooit in de uitverkoop. De vaste klanten zouden het niet begrijpen en Rinus zou voor schut gelopen hebben. Het duurde nog lange jaren voor de bescheiden erfenis van zijn broer Hendrik hem in staat stelde zich een misplaatst maatpak te laten aanmeten. Uit zuinigheid en onzekerheid over de vraag of zijn omgeving de keus zou tolereren, droeg hij het kostuum nooit, tot hij er in werd begraven. Helaas had de slopende ziekte die hem fataal werd, zijn lichaam dusdanig toegetakeld dat het kledingstuk niet meer in staat was hem te flatteren. Meer dan twintig jaar had het in de oorspronkelijke verpakking in zijn kast gehangen. Het merk van het prestigieuze modemagazijn zorgvuldig zichtbaar naar buiten gekeerd, zodat de visite er 'per ongeluk' een blik op moest werpen als Rinus, zich uitvoerig excuserend voor de verstoring van de festiviteiten, de kast kort opende op het hoogtepunt van een verjaardagsfeest.

Rinus was, kortom, een man van uiterlijk vertoon. Diep van binnen wilde hij een ruimdenkend wereldburger zijn, maar angst hield hem gevangen in het bij zijn geboorte verstrekte confectiepak van geestelijke armoe en kleinburgerlijke moraal.

Tweemaal per jaar, eenmaal op de verjaardag van Rinus en een keer op die van Commerina, was de salon gevuld met familieleden en

naaste burens - vrienden had het echtpaar niet. Ieder op zijn of haar eigen stoel en positie in de kamer. De vier fauteuils, waarvan uitsluitend op zon- en verjaardagen gebruik mocht worden gemaakt, waren kolossale meubelstukken, geheel bekleed met velours in een deprimerende grijstint met grillig gevormde zwarte figuren en afgezet met gladde, peervormige notenhouten sierelementen aan de voorzijde van de armleuningen. Bovenop de massieve, als gotische gewelven gevormde rugleuningen lagen witte antimakassartjes, gehaakte kleden die moesten voorkomen dat de gepommadeerde hoofden van de mannelijke bezoekers de stof besmetten met hardnekkige vetvlekken.

Door het jaar heen stonden de fauteuils als zwijgende wachters in de hoeken van de kamer nutteloos voor zich uit te staren. Als bezoek werd verwacht voor de opluistering van feesten en verjaardagen stelde Rinus ze in een halve cirkel achterin de ruimte op. Tegen de muren plaatste hij de rechte beukenhouten stoelen, die een eenheid vormden met de eettafel in de achterkamer. Rinus had, nerveus zijn neus ophalend, in de vroege avond de feestelijke opstelling ter hand genomen. Terwijl hij daarmee doende was, blafte hij Commerina en de kinderen af. Rinus kon in normale omstandigheden weinig van hen hebben, als de spanningen opliepen haalde hij onredelijk uit. De voorkamer was daarbij verboden terrein voor de kinderen. De rail van de schuifdeuren vormde een niet te slechten barrière naar een andere wereld; daarachter was het domein van de volwassenen, was het mooier, opgeruimder en stond het kleine boekenkastje met intrigerende bezittingen van vader. Zelfs Commerina mocht er alleen bij hoge uitzondering komen, eigenlijk alleen om er schoon te maken.

In de salon stond ook de mahoniehouten Fridor 513 die Rinus 's zondags afstemde op het klassieke muziekprogramma van de Belgische staatsomroep. Twee uur lang draaide presentator Etienne Vanneste grammofoonplaten van de helden van het Belcantorepertoire, zoals Jussi Björling, Enrico Caruso en Beniamino Gigli. Rinus kon zich in hun muziek verliezen. Zeker als *Au fond du temple saint* te horen was, het meeslepende duet uit de Parelvis-

sers van Bizet. Dan liepen er tranen over zijn wangen. Van ontroering. Maar ook van het besef dat zijn wereld een andere was dan die waarin hij had willen leven. Van de wetenschap dat hij kansen had gemist, die nooit zouden weerkeren. Dit was het. En wat was het snel gegaan...

“Moet je kijken”, attendeerde Commerina haar kinderen dan vals op het tafereel in de salon. “Ons snauwt hij af, maar om zo’n deuntje zit hij te janken.” Later in zijn leven gruwde Abe, het oudste kind van Commerina en Rinus, bij de herinnering aan de verachting die in haar woorden had doorgeklonken.

Als dat een beeld schetst van Rinus als sentimentele, tirannieke en liefdeloze egoïst, dan klopt dat slechts ten dele. Rinus was ook een ontheemde man. Onzeker dolend in het niemandsland tussen de achterbuurt waar zijn wieg had gestaan en de middenklasse waartoe hij had willen behoren. Tussen het arbeidersmilieu dat hij verafschuwde en hem daarom vernederde, en de geslaagde burgerij met kantoorbanen, manieren en culturele bagage, die hem niet als een van hen accepteerde. Het Nederland van de jaren vijftig kende geen overzichtelijk kastenstelsel, zoals India, het verre land waarover Rinus had gelezen. De plaats in de maatschappelijke rangorde was afhankelijk van raggfijne, onuitgesproken codes, waarop niet de vinger was te leggen, maar die meedogenloos iemands levenspad bepaalden. Promoveren naar een hogere klasse was voorbehouden aan een enkele bevoorrechte, maar niet aan Rinus. Rinus was door zijn verwerping van zijn eigen milieu en de afwijzing door de middenklasse, klasseloos geworden, een *dalit*. Dat betekende een leven lang hard werken, buigen voor meerderen en oppassen voor mensen in de rug uit het arbeidersmilieu, dat zich door hem verraden voelde.

Centraal in de kamer stond een lage, vierkante tafel. Rinus had het meubel zo geplaatst dat elke zijkant van het bovenblad zich op dezelfde afstand van een van de vier stoelen bevond. Tijdens verjaardagen werd de tafel een kleine slag gedraaid, zodat het bezoek er langs kon lopen zonder een gevuld glas of een volle asbak

om te stoten. Naarmate de avond vorderde en de gangen van het gezelschap wankelmoediger werden, bleek het nut van die voorzorgsmaatregel.

Voor de verjaarsvisite werd op de tafel het standaard assortiment borrelnootjes uitgestald, later op de avond aangevuld met plakjes leverworst, die de eerste tekenen van lijkverstijving vertoonden. Sigaretten van populaire merken stonden schaamteloos uitnodigend in glaasjes op de tafel. Dat roken de gezondheid schaadt was nog geen gedeelde zorg. Roken was gezellig. Naarmate de avond vorderde, vulde de kamer zich met een dichter wordende nevel van verschroeide tabak en papier. Uiteindelijk was het zicht dermate belemmerd dat gesprekspartners op goed geluk hun stellingen poneerden, in de hoop dat de ontvanger aan gene zijde van de kamer nog aandacht voor de boodschap had en niet was afgeleid door een langskomend kaasplateau of met ham omzwachtelde augurken. Veel hinderde het overigens niet: een verjaardag was er voor het debiteren van feiten en meningen, niet om weerwoord te ontvangen of om te luisteren.

Rinus had die dag, op zijn zoveelste verjaardag in het schemergebied tussen de veertig en de vijftig - de overgangsjaren tussen hoop en berusting - zijn vaste plaats ingenomen, centraal voor het raam. In de rug wist hij zich gedekt door de zware gordijnen, die hij in de oorlog had aangebracht, toen van de bezetter geen streep licht het huis mocht ontsnappen. Hij had nerveus gelachen en gulzig gedronken. Jonge jenever. Veel jonge jenever. Het was zijn dag van glorie, maar hij voelde zich onzeker in het gezelschap van zijn geslaagde zwagers. Anders dan op gewone dagen had hij gelegenheid om te praten over kerk, politiek en zaken, maar zijn kennis was beperkt. Dat werd opgemerkt, maar hij was jarig, dus werd hij mild bejegend. Aan zijn rechterzijde zat, op zijn vaste plek, zwager Godfried, zelfbenoemd Bijbelkenner en eigenaar van een renderende groothandel in kruideniersproducten in de Vruchtenbuurt, een Haagse wijk waar ambtenaren, kleine middenstanders en middenklasse arbeiders hun status van geslaagd burger exploiteerden. Een begerenswaardige buurt, hoewel nog ver verwijderd van de lanen

waar gearriveerde zelfstandigen en topdirecteuren in huizen met gazons en garages resideerden.

Godfried was een rijzige, verstrooid ogende en traag bewegende man. Hij droeg een zware hoornen bril met dikke glazen en zijn met veel brillantine in vorm gehouden haar werd midden op zijn hoofd doorkliefd door een strakke scheiding, die als een Grand Canyon over zijn schedel liep. Zijn haardracht karakteriseerde zijn wereldbeeld: er was goed en er was kwaad, er was links en er was rechts en daarmee viel niet te marchanderen. Geen haar op zijn hoofd dacht eraan een brug te slaan naar de overzijde. Godfried ging gekleed in een driedelig donkerblauw kostuum met krijtstreep, want dat hoorde bij de zakenman, zo wist hij. En Godfried wist veel. Daar hij de Bijbel kende, kende hij geen twijfel. Het woord Gods was zijn houvast en meneer pastoor zijn vaste gesprekspartner. Hij strooide daarom graag en veel met Bijbelcitaten, doorgaans welgekozen passages die zijn gelijk bevestigden. De apostel Paulus hielp hem als gediensig *ghost writer* aan bruikbare teksten. Rinus laafde zich aan zijn kennis, keek ernstig als dat gepast leek en lachte nerveus als Godfried bij hem kennis veronderstelde, die er niet was.

Zijn beproefde ontsnapping was eenvoudig en doeltreffend. Hij kantelde de jeneverfles boven Godfrieds glas en sprak uitnodigend: "Nog eens bijschenken, broeder in de Heer?" Het was een doorzichtige poging om zijn onwetendheid te maskeren, maar Godfried liet haar zich met graagte welgevallen. Hij aanvaardde Rinus' onderdanigheid als vanzelfsprekend, lustte nog wel een glas en het gespreksthema werd als afgehandeld uit de agenda geschrapt.

Walter had zich zonder omwegen de tweede fauteuil naast Rinus toegeëigend. Hij was de vlezige, zelfvoldane mede-eigenaar van een goedlopende winkel in muziekinstrumenten aan de rand van het centrum en de enige automobilist van de familie. Niemand mocht hem, want hij pronkte met zijn welstand en sprak louter over geld en zaken, maar niemand van het afgunstig gezelschap kon om hem heen.

Norbert, een corpulente, ambitieuze ambtenaar op het gemeentehuis, maar gehuwd met Commerina's oudste zus Toos, bezette de laatste leunstoel. Hij lachte zich de avond door en lette

er zorgvuldig op dat hij met niemand ruzie kreeg. Hij grinnikte gepast om elke opmerking, liet geen versnapering aan zich voorbijgaan en overlaadde de gastvrouw opzichtig met complimenten. Voor haar jurk, haar haar, haar kinderen en de geserveerde spijzen. Niemand zou hem betrappen op een opinie; hij overleefde op het gemeentehuis, dus overall.

De mannen in de 'luie stoelen' converseerden op ernstige toon. Zij bespraken de wereld en rookten Velasquez, Ritmeester, Elisabeth Bas en Willem II, behalve Walter. Hij had buitenlands fabricaat meegenomen. Voor de vorm bood hij anderen er een aan, maar ze sloegen de traktatie plaatsbewust af. De dames droegen bij met Peter Stuyvesants, Gladstones, Golden Fictions en Miss Blanches. Ze praatten veel en luid. Hun lach klonk overdadig en onecht.

Rinus' oudste broer Hendrik was vrijgezel en bedrijfsleider van een bescheiden frisdrankenfabriek aan de rand van de binnenstad. De fabriek mocht gazeuselimonade voor het merk Riedel produceren. Hendrik kon het niet helpen, maar hij riep het beeld op van een man die niet gelukkig was en het niet zou worden. Niemand had hem ooit zien lachen. Hij was belast met een ferm kalend hoofd waarop schilfers groeiden en een oogopslag die naar misprijzen en argwaan neigde. Helaas corrigeerden zijn teksten dat beeld niet. De zaken gingen slecht, personeel deugde niet en als de zon scheen, zou het snel gaan regenen. Hendrik zat traditioneel op een rechte eetkamerstoel, want zijn ongehuwde staat op gevorderde leeftijd maakte hem verdacht. Bovendien waren verjaarsfeesten niet aan hem besteed. Hij zat ze knorrig uit en wierp elk evenement om klokslag half elf een sluike blik op zijn horloge. Dan riep hij, als een ongetalenteerd schouwspeler, die meent het publiek te kunnen boeien door zijn rol dik aan te zetten: "Jemig, zó laat al!" Waarna hij zich haastig aan de omklemming van het feestgedruis onttrok, jas en hoed van de kapstok plukte en bevrijd de avondlucht inwandelde. Wat hij ging doen, was voor iedereen een raadsel en de achterblijvers speculeerden er lustig op los.

De resterende rechte stoelen werden ingenomen door Commerina, de andere dames en Joop, de broer van Commerina, die

zijn fietsenmakerij wegens oplopende schulden en tegenvallende inkomsten van de hand had moeten doen en daardoor veel plaatsen in de pikorde had prijsgegeven, en zijn altijd verongelikt kijkende vrouw Til. Joop wist dat hij de schlemiel van het gezelschap was en probeerde dat te maskeren door discutabele grappen te maken. Hij was de ooit beloftevol artiest die na een misstap schnabbelt in het clubcircuit der middelmatigen, waar het publiek hem tolereert omdat hij de conversatie niet wezenlijk stoort. Hij richtte zijn aandacht bij voorkeur op kinderen, van wie hij hoopte dat ze hem onbevooroordeeld zouden benaderen. Maar ook zij zagen op zijn voorhoofd in kapitalen het oordeel 'sukkelaar' staan, en meden hem zo veel zij konden.

Arie en Riet waren de kinderloze bovenburen van de Mindermans. Ze kwamen uit Amsterdam en heetten eigenlijk meneer en mevrouw Lindenberg, maar ze hadden Abe, Dijk en Griet, de kinderen van Rinus en Commerina, op het hart gedrukt de aanspreektekens oom en tante te bezigen. Een opdracht die zij, niet-begrijpend maar volgzzaam uitvoerden. Met Rinus' broer Nelis was de familie gebrouilleerd. Hij en zijn vrouw Riet waren niet aanwezig. Over hen gingen de gesprekken.

De kinderen hadden tot tien uur in de achterkamer taartjes en plakjes uitgedroogde leverworst gegeten, limonade gedronken en spelletjes gedaan, die geen van alle werden afgemaakt omdat de afleiding alomtegenwoordig was. Door slaapgebrek en het explosieve mengsel dat zich in hun magen had opgehoopt, waren ze misselijk, maar ze vonden het spannend dat er visite was, want doorgaans kwamen er weinig mensen over de vloer. Eigenlijk uitsluitend om de veertien dagen op zondag: dan belden oom Arie en tante Riet klokslag acht uur aan om klaverjas te spelen met Commerina en Rinus. Maar kinderen moesten de kamer verlaten, want het spel werd serieus genomen.

Om kwart voor twaalf waren de gasten vertrokken. Er werd op schouders geklopt, gelogen dat het gezellig was geweest, ongein uitgehaald met hoedjes van de dames en iedereen was rillend en

een tikje 'teut' de koude Haagse nacht ingelopen. Het mocht niet te laat worden, want het zou vroeg ochtend zijn, klonken de valse verontschuldiging.

Daarna was het leeg en stil in huis, en de stemming vijandig. Rinus was terug in het benauwde milieu waarin hij zich gevangen voelde. Commerina had zich gestoord aan zijn gedrag en was boos. En ze namen elkaar hun ongeluk kwalijk.

“Ruimen we eerst op?”

Commerina zei het na iedere verjaardag en ook nu. Ze had glaasjes zelfgemaakte boerenjongens en fladderak genuttigd en ze had een kwaaie dronk. “En jullie naar bed!” snauwde ze liefdeloos de drie kinderen weg. Ze konden van opwinding niet slapen en staarden vol verwachting de gang in, hopen op nieuw vertier, maar het feest was voorbij. “Ik moet plassen”, probeerde Griet uitdagend tijd te rekken. “Heel nodig.”

Commerina besteedde er geen aandacht aan. Triomfante-lijk over haar schouder naar haar achterblijvende broer en zus kijkend, huppelde het meisje naar het toilet. Griet zou die zomer veertien worden. Dijk was vijftien. Haar naam was Anja, maar niemand noemde haar zo. Abe had een keer de moed van zijn zus geprezen toen ze Griet in bescherming had genomen tegen een groep pestende buurtkinderen. “Als een dijk was ze voor Grietje blijven staan”, had hij tijdens het avondeten de situatie beeldend geschetst. Sinds die dag noemde iedereen haar Dijk. Abe was twee jaar ouder, maar minder onverschrokken dan zijn zus.

Rinus liep, nog in verjaarskledij en nerveus zijn neus ophalend, door de voorkamer, verzamelde zijn cadeaus en plaatste de fauteuils zorgvuldig terug op hun oorspronkelijke positie. Niets mocht herinneren aan de feestelijkheden. De lege glazen en volle asbakken liet hij staan. Daarna vertrok hij naar de slaapkamer en deed zijn pyjama aan.

Terwijl Commerina het dienblad met kopjes, glazen en asbakken naar de keuken droeg, hoorde ze hoe hij luidruchtig rochelde. Ze walgde van hem.

Commerina was een niet erg warme vrouw. Ze was hem niet getrouwd uit liefde. Ze was verbaasd en geveleid geweest door de aandacht die hij haar geschonken had toen hij haar het hof maakte, maar ze had hem van het begin af aan een ijdelruit gevonden, die zijn weinige geld niet aan haar spendeerde, maar aan onnodige snuisterijen voor zichzelf, zoals een Garibaldihoed, die hem ouder maakte dan hij was. En aan gele suède handschoenen, die hem een nuffige uitstraling gaven. Eigenlijk was ze meer verrast door de aandacht die ze van hem kreeg dan dat ze in hem een geschikt huwelijkspartner zag. Maar ze was als laatste kind uit het gezin van zes nog niet aan de man, dus ze had uit winst oogmerk ingestemd met zijn voorstel 'verkering' aan te gaan. Toen er zich geen nieuwe kandidaten aandienen, was ze verloofd en ongemerkt de fuik van het huwelijk binnengedreven. Gelukkig zou ze nooit worden. Ze miste haar levenslustige vader en vond dat haar groot onrecht was aangedaan door zijn ontijdig overlijden. Rinus kon het gemis niet compenseren, besefte ze steeds nadrukkelijker. Kort had ze de illusie gekoesterd dat kinderen haar het geluk zouden brengen waarop ze meende recht te hebben, maar ook dat bleek niet het geval. Daarom had ze op enig moment besloten haar onvrede te botvieren op iedereen die haar territorium betrad. Helaas voor Rinus was hij dat in veel gevallen.

Het was al bijna half twee toen ze, een beetje draaiërig in haar hooggesloten pyjama, het echtelijke bed betrad. Rinus zou nu wel slapen en ze peinsde er niet over om hem wakker te maken. Hij zou haar afbekken en zijn adem zou stinken naar rottende kiezen, verkoudheid, alcohol en tabak. Ze kokhalsde bij de gedachte. Behoedzaam gleeed ze onder de dekens, legde haar gebit in het glas met water op het nachtkastje, deed haar bril af en sloot haar ogen. Ze was bekaf.

Voor het verhaal is het niet relevant nauwkeurig te beschrijven wat er vervolgens gebeurde. 'Het leven doorgeven,' zou een te zinnenprikkelende definiëring zijn. Het onwennig gefriemel van twee mensen die elkaars aanwezigheid als ongewenst doch onontkoombaar beschouwen, maar in een alcoholische schemertoestand el-

kaar betasten en tot iets komen dat in formele zin als coïtus moet worden gekarakteriseerd, kan nauwelijks in mooie bewoordingen worden omschreven. Uitgezakte bleke lijven die onhandig langs elkaar wrijven, gezichten die elkaar niet zoeken maar nadrukkelijk ontwijken: het is geen mooi beeld. Vergeet het, maar onthoud de kern: wat begon met een bits “wat dóe je”, overging in een afgemeten “Rinus, láát dat!” en eindigde met een venijnig “klaar?” bleek achteraf de treurige conceptie van Maas. Ongewild, onbedoeld, ongewenst, onverwacht. Ongevraagd ook. De voorbode van een liefdeloos en kommervol bestaan.

De dokter had goed nieuws: Commerina was in blijde verwachting. “Van harte gefeliciteerd”, zei hij, welgemeend. Om er bezorgd aan toe te voegen dat een bevalling op haar gevorderde leeftijd risico’s met zich bracht. Ze moest zich in acht nemen en hem onmiddellijk raadplegen als ze het idee had dat er ‘iets aan de hand’ was. Bedwelmd door het nieuws beloofde ze het.

Buiten blies de koude maartwind haar uit haar verdoving. Op haar manier scheldend stapte ze op de fiets en stampte woedend op de trappers. Ze voelde een amalgaam van boosheid, angst en verdriet. Het ergste wat haar kon overkomen, was werkelijkheid geworden. Nog een kind van die potentaat. Op haar zesenvertigste. Weer die afzichtelijke buik, die zou groeien en niet meer zou krimpen, weer die bevalling, weer nachten wakker liggen, weer naar de kleuterschool, weer alles wat ze drie keer eerder met walging had doorstaan. En dat alles omdat ze hem in zijn dronken bui niet van zich had afgeschopt. De tranen stonden in haar ogen. Het rustiger leven dat ze zich had voorgenomen, was voorgoed buiten beeld. “Ik ben vijftenzestig als dit kind uit huis gaat”, rekende ze uit. En ze voelde het bloed naar haar hoofd stromen. “Dan is mijn leven voorbij. Dan heb ik veertig jaar weggegooid met baren, vreden en kleden van kinderen.” Ze huilde nu echt. Bewust stuurde ze haar fiets door putten in de weg en zocht ze naar straten waar kinderkopjes lagen. “Kinderkopjes”, dacht ze grimmig, “kinderkopjes.” Holderdebolderend stuurde ze van links naar rechts om zo veel mogelijk keien te raken. Misschien raakte de vrucht zo wel

los, hoopte ze vurig, en heel even moest ze door de tranen heen lachen om haar gedrag. Zus Stijntje was nooit zwanger geworden, schoot het door haar heen, en had daar veel verdriet van. En zij probeerde uit alle macht het jonge leven in haar buik te smoren. Moest ze zich niet schamen? Had Onze Lieve Heer geen bedoeling met deze late zwangerschap? Ze schrok bij die gedachte, maar deed geen moeite de volgende kuil te ontwijken. Als de Heer dit heeft bedoeld, dan vindt hij het ook goed dat ik de kracht van de baby test, praatte ze haar handelen goed. Ze ging staan op de trappers en plofte extra hard op haar zadel.

Ze zaten zwijgend tegenover elkaar, zoals vaak. Een geslagen man die het nieuwe kind als een ongewenste kostenpost zag en een vrouw voor wie de zwangerschap voelde als het resultaat van een verkrachting.

“En nu?” vroeg Rinus uiteindelijk, kortaf, haar ogen mijdend.

Ze reageerde als een in de slaap gestoord reptiel.

“En nu!?! En nu!?” beet ze hem toe, “had dat eerder bedacht!

Ik zit ermee, jij niet!”

Hij keek beschaamd naar het tafelkleed. De valsheid van het verwijt drong niet tot hem door. Zwijgend hernamen ze hun stelling. Hij pulkte een restant kaarsvet van de kerstdagen uit het kleed. Commerina wreef nerveus haar vingers langs elkaar. De droge tikken van het metalen mechanisme in de houten opwindklok op de schoorsteenmantel telden af naar de onvermijdelijke eruptie. Naast de klok stonden de kaarten met behartenswaardige spreuken van de Bond zonder naam. *Verbeter de wereld, begin bij jezelf*, bijvoorbeeld. En: *Zeg ook eens iets vrolijks. Spreken is zilver, roddelen is schroot*. Rinus plaatste elke maand het nieuwe, per post bezorgde exemplaar voor het oudere. *De kortste weg naar Geluk loopt via Acceptatie. Het komt zoals het komt, soms anders dan verwacht*. Maar ze keken niet naar de klok en kwamen niet op altruïstische gedachten.

“Mam, mogen we nog even buitenspelen?” Griet stormde de lange gang in, een met knikkers gevulde buidel in haar hand. “Het is nog niet donker.”

“Om zeven uur eten”, antwoordde Commerina mat. “En maak je jurk niet vuil.” Die toevoeging behoorde tot haar vaste repertoire en was overbodig, want er zat geen spatje op Griets lichte kleding. Maar Commerina had een ingebouwde rem op plezier, zoals er zonnebrillen bestaan waarvan de glazen automatisch donker kleuren als er licht op valt.

“Gooi niet zo met die deur”, schreeuwde Rinus er achteraan in een doorzichtige poging zich de dictatoriale kaas niet van het brood te laten eten.

“Ik ga naar de keuken”, verbrak Commerina de heringetreden stilte. “Als ik niet voor het eten zorg, staat er hier nooit wat op tafel”, voegde ze er venijnig aan toe. Alsof het dragen van de prille vrucht haar al de adem benam, stond ze zuchtend op en beende zwaarlijvig naar de keuken.

Commerina was een vormeloze vrouw. De aandacht voor haar lichaam was lang geleden verslapt. Vanuit elke hoek gezien liepen de lijnen van haar lijf recht omlaag. Om haar slechte gezichtsvermogen te corrigeren droeg ze een bril met dikke glazen in een rond, zwart montuur, dat haar oud en streng maakte. Wie door de bril heen keek, zag incidenteel restjes vriendelijkheid in haar grijsgroene ogen. De weerschijn van het vrolijke meisje dat ze geweest moest zijn tot aan de ontijdige dood van haar vader. Maar ze schrok als anderen die vergeten warmte ontdekten en dreigden binnen te dringen. Dan sloot ze de luiken die toegang gaven tot haar getormenteerde puberziel en ze hernam haar pose van onaan-tastbare vrouw.

In de woonkamer stak Rinus een sigaar op en pakte Het Binnenhof, de lokale krant voor het katholieke volksdeel. Hij zag koppen die repten van een vijfde loonronde, verlaging van subsidies op levensmiddelen, de komst van een nieuw kabinet Drees en de aanhoudende oorlog in Korea. Maar het nieuws bleef niet hangen. “We zouden er na de oorlog op vooruitgaan”, mopperde hij verongelijkt in zichzelf, “maar ik merk er niets van.” Hij schrok van de as van zijn sigaar die op het tafelkleed viel en er als een grijs bolletje bleef liggen. Hij spande zijn wijsvinger achter zijn duim, als een

miniatuurvoetballer die de kuiten spant voor het nemen van een strafschop, en schoot het hoopje as van het tafelkleed. Gedachte-loos keek hij het na, tot het als een lokale sneeuwbuï op het vloer-kleed neerddwarrelde. Commerina zou morgen stofzuigen en het opruimen. Het was geen kwaadaardige gedachte, hij beschouwde het als een vanzelfsprekendheid.

De zomer van 1951 was teleurstellend. Niet dat het veel regende, maar het was vaak bewolkt, somber weer. Commerina werd dikker en chagrijniger, Rinus begroef zich op zijn werk. Zolang hij de werkvloer meed, was de drukkerij een plek waar hij zich veilig voelde, ver weg van de verwijtende blikken van zijn vrouw. Halverwege juni, kort na de zeventiende verjaardag van Abe, had hij voorzichtig een idee geopperd. Directeur Le Noble wilde hem financieel helpen als hij een kleine etsdrukkerij zou beginnen. De eerste klanten had hij al en door mond-tot-mondreclame zou het best wat kunnen worden. En als het geen succes werd, kon hij terugkomen, had de directeur hem beloofd. Wat Commerina ervan vond, wilde Rinus weten.

Ze had hem haar vuilste blik toegeworpen en uitgehaald: "Natuurlijk, als jij je pleziertjes maar hebt." De moed was hem in de schoenen gezonken en hij had besloten er nooit meer over te beginnen. Ooit, tijdens een avondcursus, had een docent waarderende woorden gesproken over zijn tekentalent. Rinus was in de wolken naar huis gefietst, maar Commerina had hem bij thuiskomst in beslag genomen door te wijzen op de kapotte keukenlamp die met spoed vervangen moest worden. Diep in hem huisde een bohémien, een man van fijne kunsten, die aarzelde en wachtte op een aanmoediging. Hij had een voorzichtige poging gedaan een ets te maken en hij had twee keer een schilderij opgezet. Maar hij was er onzeker over geweest en niemand had hem gestimuleerd ermee door te gaan. Het vak van etsdrukker beheerste hij en zou hem op zijn minst een alibi verschaffen om zich artiest te voelen, althans: deel uit te maken van een wereld waarnaar hij als puber had verlangd, maar die onbereikbaar bleef door zijn kleinburgerlijke angsten. De botte reactie van Commerina bevestigde nog maar

eens dat hij geen kunstenaar was, en nooit zou worden. Hij zou niet boven de grijze middelmaat uitsteken, hij was gedoemd een anoniem, nietszeggend leven te leiden in het aardse tranendal. Haar reactie betekende het einde van zijn dromen, het begin van de kleurloze gang naar het slot. Het kind zou geboren worden in een gezin met uitgebluste ouders, die elkaar in de weg zaten, elkaar hun ongeluk verweten, maar die niet het lef hadden om nieuwe wegen in te gaan, want wat God had verbonden, zou geen mens verbreken.

En het werd herfst. Vroeger dan anders en direct al koud en winterig. Commerina voelde zich elke dag ellendig. Ze moest vaak gaan liggen, want dokter had de diagnose zwangerschapssuiker gesteld. Haar stemming werd er niet beter op en haar gebeden tot Onze Lieve Heer werden bitter en verwijtend. Waarom moest zij dit ondergaan? Zelfs haar zussen konden haar niet opmonteren. De kinderen slopen stil door het huis, deels uit affectie voor hun zwangere moeder, maar vooral om geen venijnige uitbrander op te lopen.

Die eerste week van oktober werd ze opgenomen. “Uit voorzorg”, had de huisarts gezegd. Gezien haar leeftijd, de hoge bloeddruk en ‘de suiker’ zou het niet verantwoord zijn haar thuis te laten bevallen. Ze had het mokkend geaccepteerd. De verzorging lokte, maar het vertrek uit haar vertrouwde omgeving maakte haar bang. Ze kwam terecht in het oude katholieke ziekenhuis Sint Johannes de Deo in het Westeinde, de straat die uitkwam bij de grote kerk in het centrum. Het was een lang niet gemoderniseerd complex uit de tweede helft van de negentiende eeuw en had een lange, macabere façade. De geelbetegelde gangen waren steriel en onheilspellend. Door de karige aankleding klonken voetstappen en stemmen als naargeestige echo’s uit een geheimzinnige, verstilde wereld waar het niet pluis was. Op de kamers stonden twee, vier of zes bedden. De mate van verzekering, ‘ziekenfonds’ of ‘particulier’, bepaalde met hoeveel lotgenoten de patiënten hun ruimte moesten delen. De artsen en verplegende nonnen waren streng en autoritair. Het naar ether en urine geurende ziekenhuis was een plaats

om een kampbeul in vervoering te brengen, niet om er geboren te worden. De sombere, onheilspellende hoofdingang in de smalle straat deed vermoeden dat patiënten hier het voorgeborchte binnengingen zonder garantie op een ongeschonden terugkeer naar de bekende wereld. Dat ooit het Nieuwe Hoeden- en Pettenmagazijn van de ouders van humoristisch schrijver S. Carmiggelt door het groeiende ziekenhuis was verzwolgen, was tekenend. Hier viel niets te lachen.

Commerina lag in het Mariapaviljoen, zoals de kraamafdeling was genoemd. Ze was er met afstand de oudste aanstaande moeder. Na drie dagen rust, dagen waarop ze door de gang mocht lopen en in de recreatiekamer oude Margrieten en Katholieke Illustraties mocht inzien, kwam de arts met een onverwacht verdict: ze mocht niet meer uit bed, want de bloeddruk was te hoog en haar urine vertoonde afwijkingen. En zo wachtte ze nog drie dagen in wat haar kraambed moest worden, op de bevalling.

's Avonds om acht uur kwamen Rinus en de kinderen op bezoek. Dijk en Griet waren bezorgd om hun moeder, wier gezondheid met de dag verslechterde. Maar Abe maakte de godsvruchtige vrouw vrolijk door enthousiast te vertellen hoe hij tot God had gebeden om een broertje, met wie hij zou gaan voetballen. Want voetballen was Abes lust en leven en hij popelde om zijn vaardigheden over te brengen op een leergierig broertje. "We zullen zien jongen", zei Commerina mat. Wat haar betrof mocht het van alles zijn, als het maar snel kwam en haar niet te veel zorgen zou opleveren. Maar ze was blij te horen dat haar oudste zoon tot God had gebeden.

Zo werd het half oktober. Ze had onrustig geslapen en dacht weën te voelen. Maar ze verdwenen. Om half negen kwam zuster Clarinda kijken.

"Hoe gaat het?" vroeg ze neutraal.

"Niet goed", luidde het afgemeten antwoord.

Commerina was er niet in geslaagd een band op te bouwen met de Zusters van Liefde. De meesten vonden haar klagerig en

onsympathiek. “Arm kind”, zeiden ze vaak tegen elkaar, als ze de aanstaande baby van Commerina bespraken. “Dat krijgt het niet gemakkelijk.”

“Zúster!” Om elf uur in de avond echode haar gebiedende noodkreet door de gangen van de kraamafdeling. “Ze komen nu snel!” De weeën kwamen om de zeven minuten, stelde zuster Egidia nuchter vast. “Rustig aan maar. Als ze om de vijf minuten komen, roep ik dokter Gunst.”

“Rotwijf!” wilde ze schreeuwen, maar ze schrok er voor terug. Tegen nonnen schold ze niet, want nonnen waren heilig. Andere patiënten waren minder terughoudend, maar zuster Egidia liet de verwensingen onbeantwoord. Barendes vrouwen waren bang voor wat komen ging en riepen vaak de akeligste dingen. Soms kreeg ze na een geboorte verontschuldiging aangeboden van moeders die zich, verlost van de pijn en de angst, schaamden voor hun gedrag. Tien minuten later schreeuwde Commerina nog harder dan de eerste keer. Met nadruk op beide lettergrepen: “Zús-tér!” Het was nu ernst. De weeën kwamen onheilspellend snel achter elkaar en dokter Gunst werd geroepen. Wat hij zag beviel hem niet. Ze transpireerde hevig en haar ogen puilden uit. “Naar de OK”, beval hij kortaf. “Kortland, Brands, Lawick von Pabst en Regout, OK-zusters. Snel.”

Het waren korte, staccato uitgesproken instructies en zuster Egidia begreep dat het serieus was. Binnen enkele minuten lag Commerina op de operatiekamer en bogen zich drie bezorgde artsen over haar trillende lijf.

“Hoe oud is ze in godsnaam?” vroeg een van hen, met ongehoof in zijn stem. “Dat is toch geen leeftijd om kinderen te krijgen? Mensen denken maar dat de natuur alles aankan.”

Ergens in de ruimte klonk een gecamoufleerde hoest en een sarcastisch “kom kom, ze is nog geen vijftig.”

Ze werd in een diepe slaap gebracht. Niets bewoog meer aan haar massieve witte lichaam dat was ontbloot op de plaats waar Flip Regout resoluut een incisie maakte tussen haar schaamstreek en de buik. Ze zou niet op natuurlijke wijze bevallen, het kind zou met een keizersnee ter wereld worden gebracht. Het zou niet hoeven vechten voor zijn eerste levensadem.

De baby was op zondagmorgen ter wereld gekomen. De volgende ochtend meldde Rinus zich bij het gemeentehuis om aangifte van de geboorte te doen.

“En hoe gaat het kind heten?” wilde de dienstdoende ambtenaar met samengeknepen ogen weten. Hij draaide één oor in Rinus’ richting. “Manus”, antwoordde hij bedrukt, alsof de keuze hem speet. “Manus, van Hermanus. Roepnaam Manus.” Hij had de jongen Koos willen noemen, naar zijn vader, maar de familie telde al drie neven met die naam en dus had Commerina het hem verboden. Hij werd vernoemd naar haar overleden vader.

“Maas”, verstond de man achter het loket. “Mooie naam”, loog hij. Voor hem waren alle namen eender, maar zijn chef had hem opgedragen iets aardigs te zeggen tegen vaders die aangifte kwamen doen. “Kleine moeite, toch?” had hij hem toegevoegd. Sindsdien vond hij alle namen mooi. “Nog een tweede? Derde?” Hij riep het luider dan noodzakelijk. “Ja”, schreeuwde Rinus terug en hij viste een verfrommeld vel papier uit zijn jaszak. “Het wordt dus Hermanus, Johannes, Maria. Moet ik de namen spellen?”

“Katholiek dus”, concludeerde de ambtenaar zonder in te gaan op Rinus’ vraag. “Hermanus Johannes Maria Minderman”, noteerde hij. “Het staat er. Ogenblikje.”

Hij verdween naar een wand sombergroene metalen archiefkasten om de nieuwe burger gemeentelijk te administreren. “Maas Minderman”, proefde Rinus de vergissing van de ambtenaar. “Maas Minderman. Maas. Ach, wat maakt het uit. Dan is het Maas. Als het beessie maar een naam heeft.”

Het ging slechter met Commerina. Hoewel het kind via een keizersnee ter wereld was gebracht, bekwam de bevalling haar slecht. De wond op haar buik genas niet en er dienden zich complicaties aan. Haar toestand ging per dag achteruit en ze mocht het ziekenhuis niet verlaten. Na drie dagen werd Rinus bij dokter Gunst geroepen. “Ik ben bang dat ik slecht nieuws voor u heb”, opende de arts. Hij pauzeerde en zette zijn zware hoornen bril af, waardoor twee borstelige wenkbrauwen, die ongeremd hun eigen groeipad volgden, Rinus’ aandacht trokken. Hij keek de arts geschrokken

aan, maar zei geen woord. Het was doodstil in de kleine, donkere ruimte, die spookachtig indirect werd verlicht door de grote metalen bureaulamp. Rinus richtte zijn blik op de dunne lippen van de arts, klaar om elke boodschap in ontvangst te nemen.

“Het gaat slecht met uw vrouw”, vervolgde de arts. “Het is ook niet niks om op haar leeftijd een kind te baren. Het was een ongelukje, neem ik aan?”

“Dat mag u aannemen”, haastte Rinus zich te antwoorden. Uit nervositeit kopieerde hij de woorden van de arts. “We hadden drie gezonde kinderen en we weten natuurlijk dat het niet niks is om op hogere leeftijd een kind te baren...” De arts keek hem vorsend aan van boven zijn bril, die hij weer had opgezet. Zijn wangen trokken een grijns.

“U weet wat het is om op hoge leeftijd te baren?” vroeg hij Rinus, in het midden latend of hij zich realiseerde dat de vraag als grap had kunnen worden opgevat. “Dat lijkt mij wel”, voelde Rinus zich in de verdediging gedrongen. “Je leest daar wel over en...”

“Het is heel riskant”, onderbrak Gunst hem stoïcijns. “Vroeger stierven veel vrouwen in het kraambed. De medische wetenschap is nu zo ver gevorderd dat dit uitzonderingen zijn, maar het gebeurt nog altijd. Uw vrouw...” De dokter kon zijn zin niet afmaken. Na een korte klop op de deur stapte een kleine non resoluut de kamer binnen. “Wilt u komen dokter”, vroeg ze, haar ademoed maskerend, “mevrouw Minderman...” Toen ze de bezoeker van de dokter zag, schrok ze en slikte de rest van haar zin in. Met een korte knik bevestigde Gunst dat hij de boodschap had begrepen. “Blijft u zitten, ik ben zo bij u”, sprak hij kortaf tegen Rinus en hij verdween.

Achtergelaten in de hoge, maar kleine spreekkamer van de specialist, voelde Rinus zich licht in zijn hoofd worden. Opeens werd de ernst van de situatie hem helder: Commerina zou de bevalling misschien niet overleven. De paniek sloeg toe en gedachten tuimelden als sneeuwvlokken in een sneeuwstorm door zijn hoofd: hij moest dus alleen een baby opvoeden. Kon hij dat? Konden de kinderen hem helpen? Hoe moest je een begrafenis regelen? Zou hij haar missen?

Zou hij haar missen? Hij schrok van de vraag en verbood zichzelf het antwoord toe te laten. Natuurlijk zou hij haar missen. Dat was vanzelfsprekend. Ze was zijn vrouw! Hij voelde krampen in zijn maagstreek opkomen. Verdomde ziekenhuiskoffie. Hij wilde opstaan en de kamer verlaten, maar de deur ging open en dokter Gunst vulde nadrukkelijk de ruimte. Rinus hoorde hem gejaagd ademen.

“Het was even spannend”, rapporteerde de arts. Hij duwde Rinus resoluut terug in zijn stoel. Toen hij de tengere gestalte voelde ontspannen liet hij zijn hand los en liep langzaam naar zijn plaats achter het bureau. Hij nam er verdomd de tijd voor, dacht Rinus opstandig.

“Waar waren we”, zuchtte de dokter diep, terwijl hij zijn bureaustoel krassend aanschoof en Rinus observeerde. “Eens kijken...”

Voor de vorm bladerde hij door de vellen papier in de map die voor hem lag: hij had de tijd nodig om zijn ademhaling te herstellen en zijn gedachten te ordenen. “Juist ja. Uw echtgenote heeft enige tijd het bewustzijn verloren, maar is nu stabiel. Haar toestand is ernstig en u moet begrijpen dat ik u geen sprookjes op de mouw wil spelden.” De woorden rolden er nu routineus uit.

“Hoe groot is de kans dat ze het haalt?” wilde Rinus in zijn zenuwen boter bij de vis.

“Zo rekenen we niet”, antwoordde de arts, de situatie weer meester. “Houdt u rekening met het ergste, maar ik heb in dit ziekenhuis ook wonderen zien gebeuren.” Rinus keek hem uitdrukingsloos aan. “Zal ik nog even naar haar toe gaan?” vroeg hij, als een kind dat zijn ouders vraagt of het zijn pyjama al moet aantrekken, maar er op rekt dat het stellen van de vraag hem zo veel krediet en welwillendheid oplevert dat hij langer mag opblijven.

“Ik zou het niet doen”, vond de dokter. “Ze slaapt nu, u hebt er niets aan en zij merkt niet dat u bij haar bent.” Rinus stelde het antwoord niet ter discussie en stond haastig op. “Dank u dokter”, sprak hij opgelucht en strekte zijn harige hand uit naar de arts. “Dank voor uw goede zorgen.” De dokter keek hem misprijzend na. “Wat een harteloze man”, dacht hij. “Zijn vrouw gaat dood en hij is blij dat hij de straat op kan.”

De spanning hield meer dan een week aan, maar Commerina herstelde. De koorts zakte en de antibiotica volbrachten hun genezende taak. Ze had nog pijn, maar het gevaar was geweken. Na drie weken mocht ze naar huis. De complicaties van de ingreep kostten haar bijna het leven en de keizersnee bleef haar pijn doen tot aan haar dood, al was onduidelijk waar de pijn vandaan kwam. In elk geval zou ze het haar vierde kind nooit vergeven. “Ik heb er van het begin af aan alleen maar last van gehad”, zou ze vaak verzuchten en demonstratief een hand op haar buik leggen. Wat Commerina bedoelde, maar niet zei, was dat ze het kind haatte omdat ze het beschouwde als het resultaat van haar verkrachting door Rinus.

In huize Minderman brak een drukke tijd aan. Broers en zussen van Rinus en Commerina kwamen op bezoek om naar de baby te kijken en om te zien hoe de ouders op leeftijd met de situatie omgingen. Kleine Maas kreeg van kinderloze tante Stijn een beer die net zo groot was als hijzelf, van tante Toos een rammelaar en van tante Mina een op de groei gekochte trui. “Echt een jongenstrui”, prees ze haar geschenk aan. “Kijk maar: over de voorkant loopt een stoere streep.” Commerina en Rinus beaamden het, aarzelend knikkend.

De zusjes Dijk en Griet stonden vaak, elk aan een zijde van de wieg, naar het nieuwe broertje te kijken. Op school vertelden ze er opgewonden over, maar ze stopten ermee toen hun klasgenoten vervelende grappen gingen maken over hun stokoude moeder. De enige die echt blij was met de nakomeling, was grote broer Abe. Hij groeide in de situatie. Heel zijn leven was hij broer van twee zussen geweest, nu had hij een kameraad in huis. Zoals zijn zussen poppen en een kinderwagen hadden om mee te spelen, kreeg Abe een broer. Om te vormen en te sturen. Te beheersen en te bezitten. Het beloofde niet alleen drukke, maar ook mooie tijden te worden.

De eerste jaren? Niet onbekommerd. Maas kwam slecht op gewicht en had een kwetsbare gezondheid. Regelmatig kwam de dokter aan huis om met een koude stethoscoop de longen van het

kind te beluisteren. Meestal schreef hij een recept uit dat Commerina bij de apotheek op de hoek van de Dierenselaan en de De la Reyweg moest halen. Helpen deed het niet. Hij bleef een tengerere, doorlopend verkouden, ziekelijke jongen. De band met zijn moeder werd er niet beter op. Hij speelde weinig buiten, hoewel er nauwelijks verkeer door de straat kwam dat een gevaar voor onoplettende kinderen zou kunnen opleveren. Maar Commerina had gehoord over kinderlokken die kleine jongens meenamen naar het Zuiderpark en ze daar vieze dingen lieten doen. En die ellende wilde ze zich niet op de hals halen. In de besloten achtertuin mocht het kind evenmin spelen sinds het een keer per ongeluk een natte bal tegen het drogende wasgoed had laten stuiteren. Maas groeide daarom op als een bangelijk kind dat weinig contact had met buurtgenootjes en vooral binnenshuis met zijn speelgoedauto's in de weer was. Maar voor het gevaar dat haar huis binnendrong, had Commerina geen oog.

Ze kwamen iets ondoorgrondelijks doen onder de toiletruimte. Twee door flarden rioollucht omgeven mannen in smoezelige blauwe overalls en rafelige flanellen hemden. Ze rookten roltabak en droegen zware metalen gereedschapskisten, die onheilspellend rammelden. De vloer moest worden opengebroken en ze kweten zich met overgave van hun taak.

Maas had gedraald, zijn benen tegen elkaar gedrukt en gedanst op de vierkante decimeter, maar hij hield het niet meer. Hij moest een plas. Aarzelend stapte hij de wc-ruimte binnen. Zijn po stond naast de grotmensenpot, maar hij kon niet langs het gat in de vloer. Talmend was hij blijven staan.

“Moet je plassen? Kom maar.” Uit de donkere diepte was een benig mannenhoofd gerezen dat hem met een ondefinieerbare blik had aangestaard. Hij kende die blik niet. Niemand had ooit zo naar hem gekeken. De ogen zakten omlaag, naar Maas' buik en dieper. De jongen keek uitdrukkeloos neer op het kalende hoofd. Hij zag lange, zwarte, vette haren die ongeordend aan zijn schedel plakten en wangen die niet gladgeschoren waren, zoals die van zijn vader. Er zat een veeg modder boven zijn rechteroog.

Toen het hoofd omhoog knikte en hem opnieuw aankeek met de niet thuis te brengen blik, rook hij zijn stinkende adem en zag hij zijn geelgroene tanden, waaraan een nat plukje tabak kleefde. Hij gruwde van de grijns van de man, maar wist niet wat die betekende. Veel later, toen hij zelf man was, en terugdacht aan die dag, kon hij het benoemen. De man had hem vanuit het gapende gat ‘wellustig’ aangekeken. Dat was het woord geweest. Wellustig. Hij verstijfde toen de ruwe, met vochtige aarde bedekte hand van de man de linkerpijp van zijn korte broek binnengleed. Traag zocht de hand haar weg naar boven, naar het elastiek van de onderbroek, die door het vele hete wassen slap om het gladde, magere kinderbeen hing. Als een koude, natte, slijmerige slang, op zoek naar prooi, doorzocht de hand de slobberige kinderbroek. Wat er precies gebeurde, begreep hij niet, maar de hand in zijn broek voelde grof en onheilspellend aan. De man hield zijn blik gebiologeerd op Maas’ onderbuik gericht en hij maakte grommende geluiden. Van wellust en genot, wist hij later, toen zijn kinderjaren voorbij waren. Het voelde onprettig en verkeerd. Ondefinieerbare paniek maakte zich van hem meester. Met een abrupte beweging rukte hij zich los, waardoor de hand uit zijn broek gleed. Als een losgeraakt lichaamsdeel lag ze doelloos op de rand van de kuil. De man had nog dezelfde blik in zijn ogen, zag hij. Niet vijandig, wel angstaanjagend. “Kom nou joh”, fluisterde hij hees. Maar verward vluchtte Maas weg van de plek waar het niet deugde.

In de gang trof hij Commerina. Bij haar verwachtte hij beschutting te vinden tegen de dreiging die hij niet kon benoemen. Zijn moeder zou hem begrijpen zonder dat hij iets zou hoeven zeggen. Want wat moest hij haar vertellen? Hij begreep niet wat er was gebeurd, hij kende er de woorden nog niet voor. Zwijgend stelde hij zich naast zijn moeder op. Hij voelde de stof van haar rok tegen zijn wang kriebelen en jeuk veroorzaken. Ze keek hem niet aan en ging verder met de wekelijkse was. Met een houten tang viste ze lappen druipend textiel uit de ketel op het fornuis. Een druppel kokend water viel op zijn rechterschouder en brandde door zijn katoenen blouse, maar het deed geen pijn. Alles wat hij voelde was

haar dwingende hand in zijn rug. “Niet in de weg lopen, Maas”, zei ze. “Ik ben nu bezig.”

Het huis waar hij was opgegroeid, stond in een nietszeggende wijk. De buurtbewoners waren oppassende burgers met onbeduidende banen. Niemand zou het merken als ze een dag niet op hun werk verschenen. Of een week. Of een maand. Nette mensen, vonden ze zichzelf. Verheven boven het deerniswekkende arbeidersmilieu in de oude wijken van de stad, waar de mensen arm, maar uitgesproken en solidair waren. Maar in financiële en culturele zin deden de nette mensen onder voor de gegoede burgerij, die de ruimopgezette, groene wijken in het westen van de stad bevolkte. De wijken die dicht bij de zee en de duinen lagen, waar de taal anders was en de lucht fris rook. Zo was de stad in tweeën gedeeld. Het deel waar Maas was geboren, vormde een klein stuk niemandsland tussen arbeid en kapitaal, tussen spijkerbroek en maatkostuum. De wijk had geen identiteit of het moet het gebrek aan een eigen gezicht zijn, maar het is de vraag of dat een identiteit is. Pas op latere leeftijd ontdekte Maas dat het deel van de stad waar hij was geboren, een naam had. In zijn jonge jaren had hij gehoord van de Schilderswijk, waar hij van Commerina geen vriendjes mocht hebben omdat ze grof en ordinair waren, en van Moerwijk en Morgenstond, de uitbreidingswijken van de stad waar ome Joop en tante Til waren terechtgekomen na het faillissement van hun fietsenzaak. En van Transvaal, waar de markt was en de kerk die ze soms bezochten als het gezin te laat was voor de hoogmis in de eigen parochiekerk. Van de Vruchtenbuurt, waar de geslaagde ooms en tantes woonden. In de Mandarijnstraat, de Citroenstraat, de Appelstraat, de Perenstraat en de Sinaasappelstraat. Maar nooit hoorde hij de naam van zijn eigen wijk: Rustenburg-Oosthoek, genoemd naar het vroegere gehucht buiten de stad dat in het begin van de twintigste eeuw was overwoekerd door de vooruitgang. De naam had zowaar iets sjieks, dacht hij later: Rustenburg-Oosthoek. Vreemd dat zijn vader hem die naam nooit had verteld. Hij had er status aan kunnen ontlenuen. “Ik kom uit Rustenburg-Oost-

hoek.” Waarschijnlijk wist hij het niet, veronderstelde Maas.

De straat waarin hij opgroeide, was 150 meter lang. Dan kruiste ze een drukke hoofdweg, waar auto's en bussen reden, en ging verder. Na 150 meter kruiste ze opnieuw een dwarsstraat. Dat patroon herhaalde zich nog twee keer. De straat eindigde in een T-splitsing met een lange, brede winkelstraat, die werd gescheiden door een afgeschermd groenstrook waar de tram reed die een nieuwbouwwijk met het stadscentrum verbond. Op elke hoek van het deel van de straat waar Maas opgroeide, was een kleine winkel gevestigd: op de nabijgelegen hoeken dreven kruidenier Van der Geest en melkboer Boot hun zaak, op de andere hoeken waren groenteboer Van Campen en drukker Rien de Grauw ('bij geboorte, rouw en trouw', waarbij de passie van de kinderloos gescheiden ondernemer niet zozeer uitging naar het evenement zelf als wel naar de bijbehorende drukorder) doende met hun nering. Op straathoeken in de buurt floreerden slagers, bakkers en twee handelaren in tabakswaaren. Iedere middag reed melkboer Boot de straat in om de huisvrouwen vanuit een open bakfiets halve liters verse melk per kan te verkopen.

De straat van zijn jeugd was kaal. De laatste oorlogswinter was koud geweest en hongerige, verkleumde bewoners hadden alles wat kon branden in hun rokerige kachels gepropt. Het nieuwe groen moest nog worden geholpen door houten prothesen. Niemand van de bewoners bezat een auto. Welvaart en overdaad moesten zich nog aandienen.

Ze waren met vijf, de kinderen die zich aan de stoeprand hadden verzameld. Lamlendig schoten ze gekleurde glazen bollen uit hun hand in de richting van een met zand gevuld gat in de straat dat was ontstaan doordat een van de klinkers een hoek miste. Drie jongens gingen op in hun competitie, de meisjes hadden aandacht voor hun omgeving.

Ze had brutale ogen, vet rood haar en sproeten en ze was vijandig op hem afgelopen. "Wat moet je?" had ze hem dwingend gevraagd. Geen enkel antwoord had volstaan. "Niks", had hij gezegd, en hij had willen doorlopen. Maar ze had zijn weg versperd.

Haar handen in haar zij gezet, haar hoofd schuingehouden en hem uitdagend toevoegde: “Jij moet oprotten.”

Het jongere meisje was ook opgestaan en had overbodig aangevuld: “Rotventje.” Hij had haar niet-begrijpend aangekeken. “Kijk niet zo stom, joh”, had ze vervolgd. Ze had een klodder speeksel geproduceerd en trefzeker in zijn richting gespuwd. Verbaasd had hij naar de traag van zijn overjas glijdende substantie gekeken. Het jongere meisje had lang sluik haar en bruine ogen die hem verachtten. Ze had een kleverige zak droppoeder in haar mond gestoken en was er treiterend aan gaan likken. “Jij woont hier niet eens”, had een van de jongens, aangemoedigd door het optreden van de meisjes, zich met de conversatie bemoeid. En Maas, die nog niet wist dat het leven een aaneenschakeling van onrechtvaardigheden is, en dat argumenten er zelden toe doen, had zijn linkerarm opgetild om naar zijn huis te wijzen. Maar hij had niets kunnen zeggen. Het oudere meisje had hem een duw gegeven en ze had de jongens gemaand: “Kom, we gaan in de tuin spelen.”

“Mag hij niet meeknikkeren?” had Maas de kleinste jongen verbaasd horen vragen. Hij moest nog worden ingewijd in de wetten van de straat. “Nee, hij is stom”, had het jongere meisje hem uitgelegd. En hij had het niet begrepen, maar aanvaard als een levensles. Uitdagend naar Maas omkijkend had ze het hek van een tuin geopend. Terwijl ze het langzaam had gesloten, was ze Maas sarrend blijven aankijken. “Ga weg joh”, had ze het ongelijke treffen besloten. Leunend op het gesloten hek had het oudere meisje nog een beweging gemaakt, alsof ze aanstalten maakte om op Maas af te komen. Toen hij schrok en huilend was weggehouden, had ze het uitgeschaterd. “Ha ha ha, kleine schijterd!”

Hij had die dag voor het eerst mogen buitenspelen. Dik aangekleed was hij over de stoep in de richting van de drukke hoofdweg gelopen. Angstig voor het nieuwe, het onbekende dat zich in de vijandige buitenwereld aandiende. Halverwege de straat had hij de knikkerende kinderen gezien. Hij had de straat willen oversteken om de confrontatie te ontlopen. Maar ze had hem gezien, het oudere meisje. Het was een onbenullige gebeurtenis geweest. Kinderen zijn zo. Maar in het hoofd van Maas was iets ontwaakt. Iets

wat nog moeilijk te benoemen was. Een gedachte misschien. Of een gevoel. Maar het leefde, het groeide en het had een fel kloppend hart. Wat het ook was: het nestelde zich in zijn hoofd en zou er niet meer uit verdwijnen. Het zou zich met hem gaan bezighouden, eerst terughoudend en incidenteel, later nadrukkelijk en dwingend, met alle gevolgen van dien, voor hemzelf en zijn omgeving. Het knipperde met de ogen, geschrokken van het eerste levenslicht, rekte zich uit en keek vorsend om zich heen. Daarna plooide het zijn mond in een tevreden grijns. Er was werk aan de winkel.

Wie later foto's van de jonge Maas onder ogen kreeg, zag geen angstig, verlegen kind geportretteerd. Integendeel. De plaatjes tonen een onbekommerd lachende jongen. Maar foto's vertekenen. Het zijn momentopnamen uit een leven. Wat zegt het in een honderdvijfentwintigste seconde bevroren beeld over een mensenleven? Misschien was het commando 'lachen!' eraan voorafgegaan, misschien was de fotograaf uitgegleden en schaterde de geportretteerde het een halve seconde uit. Ruim voldoende om stralend op de foto te komen. In werkelijkheid was de kleine Maas altijd bang. Voor de buitenwereld, voor mensen, voor meisjes, voor jongetjes en zelfs voor zijn ouders. Hij vertrouwde hen niet. Ze moesten hem niet, wist hij. Hij liep in de weg. Hij was ongewenst. Ze wilden hem laten verdwijnen. Ze zouden hem vermoorden. Hij moest op zijn hoede zijn.

De herfstzon kwam niet meer boven de daken van de portiekwoningen uit, maar scheen nog wel door de straat waar hij aan het spelen was. Om de hoek was de blinde muur van de binnenplaats van melkboer Boot. Bovenop de muur glom een rand van in cement gevatte glasscherven. Als tanden uit het gebit van een valse hond waakten ze over de eigendommen van de kleine middenstander. Hij keek er vol afschuw naar. Als zijn bal maar niet over de muur ging, dacht hij angstig, want dan zou hij de melkboer zijn bal moeten terugvragen en hoewel de winkelier zijn schamele inkomen bij elkaar schraapte door halve liters melk, onsjes kaas en pakjes margarine aan de bewoners van de straten rond zijn zaak

te verkopen, hield hij niet van de kinderen van zijn klanten. “Ze schieten al mijn lege flessen kapot”, sprak hij er regelmatig schande van tegenover de moeders in zijn winkel. “Dat kost mij geld. Voor elke lege fles heb ik een dubbeltje betaald. Dat krijg ik niet terug als de fles kapot is.” In werkelijkheid was er maar één keer een fles kapotgevallen toen een verdwaalde bal over de muur in zijn binnenplaats daalde, maar de norske melkboer en zijn manke vrouw hielden niet van kinderen. Misschien omdat ze kinderloos gebleven waren. Misschien ook niet.

Van grote broer Abe had hij hem gekregen voor zijn vierde verjaardag: een grote gele bal van hard plastic. In trance schopte hij hem in eentonig ritme via de stoep tegen de muur. “Je moet tweeënig worden”, had Abe hem opgedragen. “Je linkerbeen moet net zo sterk worden als je rechter.” En Maas was gaan oefenen. Tsjek tsjek boem, tsjek tsjek boem, tsjek tsjek boem. Het plastic vertoonde steeds meer krassen van het schuren langs de grond. Tsjek tsjek boem. In gedachten was hij een van de beroemde voetballers over wie grote broer Abe hem vertelde. Bertus de Harder of Faas Wilkes. Tsjek tsjek boem, tsjek tsjek boem. De bal ketste telkens tweemaal over de stoeptegels en kwam dan met een holle dreun tegen de muur, waarna het geluid bleef nazingen. Tsjek tsjek boemmmmmmm. Een hypnotiserend ritme. Tsjek tsjek boemmmmmmmmm. Als de bal terugstuiterde beeldde Maas zich in dat hij keeper was. De straatlantaarn aan de stoep-rand was zijn doelpaal. Tsjek tsjek boemmmmmmm. Melkboer Boot, in de weer met kratten en lege flessen, hoorde het en met elke klap tegen zijn muur voelde hij de ergernis groeien. Hij haatte alle kinderen, maar vooral de kinderen die tegen zijn buitenmuur voetbalden. Maar opeens stokte het geluid. Vanuit zijn ooghoeken had Maas een man zien naderen. Traag lopend, licht gebogen. Een donkere gestalte in een lange zwarte jas. De rand van zijn hoed bedekte zijn ogen. Een cowboy in Den Haag. Een man met een missie. In een flits zag Maas het lichtbruine holster onder zijn openvallende jas. En hij wist het zeker: dit was de man die moeder had ingehuurd om hem te vermoorden. Paniek maakte zich van hem meester, zijn hart bonsde achter zijn slapen, de man kwam

dichterbij. Zijn jas viel verder open en Maas zag een goudkleurige schittering in de laagstaande namiddagzon. Hij was nog te ver weg om te zien wat het was, maar Maas wist het: een revolver. “Wég!” schreeuwde alles in zijn tengere lijf. Maar het leek of zijn benen niet wilden uitvoeren wat zijn hersens hun bevalen. Pas toen de man hem op dertig meter was genaderd, zette hij het op een lopen. De bal gleed uit zijn handen en stuiterde naar de goot, tsjek, tsjek, tsjek, tsjek, tsjek, waar hij nutteloos bleef liggen. Maas stopte niet om hem te pakken. Hij rende naar de hoek van de straat, rondde de bocht langs de ingang van de melkzaak en sprintte op huis aan.

Onverklaarbaar eigenlijk, dacht hij later. Hij rende in paniek naar het huis waar zijn moeder op hem wachtte. Zijn moeder, die hem wilde laten vermoorden. De psycholoog die hij er ooit over sprak, had wel een verklaring: een kind van vier heeft nog een natuurlijke band met zijn moeder en zal in doodsnood veiligheid bij haar zoeken. En bij wie had de vierjarige ánders geborgenheid moeten zoeken?

Uit de brievenbus hing een rafelig stuk touw waarmee hij de deur kon openen. Rinus had het van Commerina moeten aanbrengen omdat ze geen zin had om steeds naar de buitendeur te moeten lopen als Maas naar binnen wilde. Zonder om te kijken was hij de voortuin ingerend. Hij had het tuinhekje opengelaten en hij had zich in paniek op het bengelende touw gestort. Even haperde het slot, maar bij de tweede poging kon hij naar binnen. Met een dreunende klap viel de zware houten deur terug in het slot. Veilig. Zwaar ademend stond hij in de vestibule. Hij hoorde hoe in de achterkamer een stoel werd verschoven. Zware voetstappen verraadden de komst van zijn moeder. De verwarring was compleet. De moordenaar achtervolgde hem, in de gang naderde de opdrachtgever. Hij wist het niet meer.

“Wat is er met jou?” Commerina leek oprecht geschrokken. “Wat heb je uitgespookt?” Ze had de tussendeur geopend en keek naar hem met een mengeling van waakzaamheid en zorgzaamheid die hij niet van haar kende. Ze nam hem niet op haar arm, maar duw-

de hem naar de keuken, waar hij plaatsnam op een stoel. “Hier, drink op en vertel wat er is gebeurd.” Ze schonk een kop thee voor hem in en waste haar handen. Op het aanrecht dacht Maas in patatrepen gesneden aardappelen te zien, maar toen hij een tweede keer keek zag hij dat het knolraap was, de smerigste groente die hij kende. Vermicellisoep, gekookte aardappelen, een gehaktbal en knolraap. Hij kokte bij het vooruitzicht om straks weer zijn bord te moeten leegeten. “Wat was er nou?” wilde Commerina, al minder zorgzaam, weten, “en waar is je bal?”

“Dat weet ik niet”, antwoordde hij timide. Daarna kwamen de tranen. De huurmoordenaar, de verdwenen bal; hakkelend vertelde hij het verhaal. Hoe hij aan voetballen was, hoe de man kwam aanlopen, hoe hij het zeker wist, hoe hij zijn bal had verloren, hoe bang hij was...

Hoe bang hij was. Het was eruit voor hij het zich realiseerde. Hij vertelde tegen zijn moeder dat hij bang was. Voor haar! Nu wist ze het. Maar wat maakte het uit? Hij kon het verhaal toch niet tegenhouden. Minutenlang stroomden de tranen en huilde hij zoals een verdrietig kind huilen kan. Tomeloos, ongeremd, oprecht.

“Dat wij jou wilden vermoorden?” Commerina probeerde verbazing in haar stem te leggen. “Wat is dát voor flauwekul!?” Ze leek van slag en keek het huilende kind verstoord aan. Langzaam hield het snikken op, ging over in diepe, haperende zuchten. Buiten, in de schemer van de vooravond, kwetterde een merel. Commerina drukte hem op het hart nooit meer zulke gekke dingen te denken en ging verder met het snijden van de knolraap. Maas gleed van zijn stoel en slenterde de achterkamer in. Zijn ogen jeukten van het traanvocht.

Het was een woensdagmiddag in mei. Hij was vrij van school en de zon scheen uitnodigend. Naast de De la Reyweg, de lange, brede laan in de buurt van zijn huis, lag een door een hoog gaashek afgesloten speelterrein van honderd bij zeventig meter. Er groeide gras, er stonden schommels, een draaimolen en een wip en voor de allerkleinsten was er een zandbak, die ook door zwerfkatten werd gefrequentieerd. Direct naast de ingang lagen het kantoor

van de beheerder en een opslagruimte voor sportattributen, zoals korfbalmanden, slag houten, voetballen, hockeysticks en lint. Veel lint. Scholen uit de omgeving gebruikten het terrein voor sportactiviteiten en buurtkinderen mochten er buiten de lesuren spelen. Die woensdagmiddag liep hij, zijn nieuwe, bruine rubberen bal stevig onder zijn arm geklemd, voor het eerst van zijn leven naar het speelveld. Het hek van het complex stond uitnodigend open, maar de norse beheerder hield hem tegen. Hij was van onbestemde leeftijd, grof vormgegeven en hij rook bedenkelijk. Hij had een knoestige hand uitgestoken op de hoogte van Maas' kinderborst. Hij voelde de vingers door zijn kleding heen tasten. Wat hij kwam doen, was de dreigend uitgesproken vraag. Timide strekte hij zijn armen en toonde de in zijn handen geklemd bal. "Voetballen meener." De beheerder draaide zich om en slofte zwiiggend weg. Maas was blij dat hij geen verdere uitleg hoefde te geven en pingelde met de bal aan zijn voeten, geconcentreerd het grasveld op. De nieuwe bal stuitte veel hoger dan zijn vroegere gele plastic exemplaar en klonk doffer als hij de grond raakte. Als Maas hem hard tegen de straat wierp, hoorde hij hem nazingen als hij op de weg omhoog langs zijn oor floot.

"Is dat j uw bal?" De jongen die hem aansprak was mager, droeg een korte broek, afgezakte kousen en hij had een scheefgeknipt ponykapsel. "Je mag met ons meespelen, dan gebruiken we jouw bal." Maas zag het onredelijke van het voorstel niet in: hij was blij met de acceptatie door andere kinderen. "Oké", zei hij. Stuitend met zijn flets-hol klinkende rubberbal rende hij opgetogen en verwachtingsvol achter de jongen aan naar een hoek van het grasveld waar branieachtige jochies elkaar en anderen aan het pesten waren. Maas kende geen van de kinderen. Met een timide "hoi" stelde hij zich voor. Bij het kiezen van de rivaliserende teams kwam hij als laatste aan bod. "Ga jij maar bij hun", klonk het ongeinteresseerd - en taalkundig incorrect. Het was de jongens om de bal te doen, niet om hem. Maas vond het niet leuk, maar hij kon zijn voetbalkunsten tonen en al snel oogstte hij bewondering van zijn teamgenoten. "Niet pingelen" riepen de knapen aanvankelijk, als Maas de bal per ongeluk in bezit had gekregen en hem niet

snel genoeg doorschoof naar zijn teamgenoten, maar nadat hij een keer twee tegenstanders had ontweken en de bal driemaal tussen twee stapels truien had geschopt - en dus drie keer had gescoord - kreeg hij de bal vaker toegespeeld en bleven nieuwe bevelen achterwege. Maas groeide. Het was een goede gelegenheid om zich te ontplooien op een grasveld in plaats van op de straatstenen voor zijn huis of tegen de muur van melkboer Boot. Hij genoot van het spel, van de warme voorjaarsmiddag en van de lovende kritieken van zijn nieuwe kornuiten.

Na twintig minuten eiste een jongen, die al vroeg in de wedstrijd zijn trui had uitgetrokken om, zoals hij van zijn vader had afgekeken, indruk te maken met ontblote bast, "even dop". Hij had het verliezende team gekozen en daar hij groot en sterk was kon hij de voortgang der dingen manipuleren. "Het gaat niet gelijk op", stelde hij met het onbetwist gezag van een veldheer vast. "Hij daar moet bij ons en jullie krijgen Bennie." Zonder inspraak en verdere onderhandelingen werd Maas - "hij daar" - getransfereerd naar de tegenpartij. Bennie, een dikke jongen met afgezakte kousen, kende zijn plaats in de pikorde. Hij stak zonder protest het veld over naar het vijandelijk kamp. Waarschijnlijk collaboreerden zijn ouders met de Duitse bezetter, voor hemzelf lag een glansrijke carrière als volgzaam dienaar van het grootkapitaal in het verschiet.

"Dat is niet eerlijk", klonk het nadat Maas het vroegere eigen doel had getroffen. Zijn teamgenoten van voorheen maakten aanstalten om de strijd te staken. Maar Maas had het naar zijn zin. Hij kon wel uren doorspelen. Welgemoed zette hij zich aan een nieuwe dribbel op weg naar het vijandelijke doel, maar de sprint langs de lijn werd bruusk afgebroken door een grote knoestige hand op zijn schouder. Verbouwereerd draaide hij zich om en zijn ogen botsten op de buik van de beheerder. Zijn neus ving hetzelfde mengsel van zweet, tabak, gras en aarde op dat hij bij de ingang had geroken. Een meisje met vlechten, een groen openstaand gehaakt vest en een wijd uitwaaiierende witte rok, had zich naast de man opgesteld. Ze zag het treffen met angstige ogen aan. "Was hij het?" hoorde hij een doorrookte stem boven de buik gebiedend vragen. Het meisje knikte parmantig en langdurig, alsof ze haar hoofd niet

stil kon houden. “Ja”, zei ze lijsig, “hij was het.”

“Eraf!” gebod de beheerder. Hij genoot van zijn macht. “Wegwezen.”

“Ik?” vroeg Maas ontdaan. “Waarom?”

“Er wordt hier niet in bomen geklommen”, sprak de man gede- cideerd. “Nou wegwezen. Of moet ik je naar de uitgang brengen?”

“Maar ik héb niet in een boom geklommen”, protesteerde Maas, “ik was hier aan het voetballen. Met hun.”

“Niet liegen, jongen, wegwezen!” herhaalde de beheerder. Zijn ogen glommen, want de kans op fysiek ingrijpen steeg. Wijzend op het meisje, dat zijn hand had vastgepakt: “Zij heeft je gezien.”

Zijn teamgenoten keken onaangedaan voor zich uit. “Laat je bal hier”, probeerde een van de jongens nog, met het slecht ontwik- kelde solidariteitsgevoel van jonge kinderen, maar Maas pakte zijn bezit stevig onder de arm en liep op zijn lip bijtend naar de uitgang. Hij voelde zich vernederd, verraden en vals beschuldigd. Woedend stapte hij naar huis, maar onderweg al kwamen de tranen. Het was opnieuw een onbeduidend incident. De wereld zit vol onrecht, er is geen reden waarom Maas ervan verschoond zou blijven. Andere kinderen zouden misschien schouderophalend aan het voorval voorbijgaan, maar in Maas’ hoofd bewoog het weer. Wat het ook was, het werd onrustig en leek verstoord te grommen.

Maas werd ouder, maar veranderde niet. Hij bleef een nerveuze, magere, schichtige jongen, die zenuwtrekjes ontwikkelde. Hij beet op zijn nagels en vouwde de ringvinger van zijn linkerhand strak om de buitenzijde van zijn linkerpink, zodat de pinknagel diep in het vlees van zijn ringvinger sneed. Hij deed dit zo lang en zo hard dat het hem pijn deed. Op de stoep meed hij de bemoste randen tussen twee stoeptegels en onderweg herhaalde hij zachtjes voor zich uit een aantal vaste woorden die geen bijzonder verband hadden: handbal, voetbal, korfbal, fietsen, platen, tekenen, lopen. Handbal, voetbal, korfbal, fietsen, platen, tekenen, lopen. Keer op keer. Op de Sint Gerardus Majellaschool voor lager onderwijs had een klasgenoot hem gevraagd wat die litanie te betekenen had en Maas had geantwoord: “Dat zijn de dingen die ik leuk vind. Zo

onthoud ik ze.” De klasgenoot had hem niet-begrijpend aangekeken. “Hou jij van korfbal?” had hij gevraagd. En Maas had moeten jokken, want hij hield niet van korfbal en hij wist niet waarom hij de woorden herhaalde.

Er lag een dode kikker op de rijbaan. Overreden door een fiets. Het middenstuk was plat en aan de straat geplakt, kop en een achterbeen waren intact en staken iets omhoog. Een kadaver dat uitsloverig een arabesque doet. Maas liep er elke dag langs, op weg naar school en terug. Hij observeerde het kikkerlijk. Hoe het langzaam indroogde en ontbond. Elke dag een stukje verder. Meer dan jongens van zijn leeftijd was hij geobsedeerd door dood en ellende. “Wat een bizar ongeluk”, dacht hij. “De straat is zo breed en een fietsband zo smal en toch spring je precies op de enige plek van de weg waar je wordt doodgereden. Is dat een grillige speling van het lot? Wilde de kikker een aantrekkelijke kikkerdame imponeren met stoer gedrag? Kijk eens wat ik durf: ik spring de straat over vlak voor die aanstormende fiets? Was de kikker levensmoe? Kan een kikker levensmoe zijn? Wat was de zin van het leven van die kikker? Hoe dom kun je zijn om precies voor een fietswiel op de straat te blijven zitten?”

Het beeld van het kikkerkadaver bleef wekenlang geprojecteerd in zijn jongenshoofd en hij werd dagelijks geconfronteerd met de fysieke teloorgang van het dier, want levenloze kikkerlijven vergaan traag. Zelfs nadat een gemeentelijke veegwagen de straat gereinigd had, bleef er een donkere vlek op de straatstenen zichtbaar. Telkens als Maas langs de plek liep, keek hij gruwend naar de grond en rolde er een koude rilling over zijn schouders. Hij leefde zich zo in de laatste momenten van de kikker in, dat hij haast fysiek de fatale fietsband over zijn rug voelde rijden. Precies over de onderkant van zijn schouderbladen. Hij werd overmand door een intens verdriet over de onfortuinlijke kikker en hij leefde mee met zijn nabestaanden. De wereld was een verdrietige, onrechtvaardige plaats, waar de dood op de loer lag. En het leven was zinloos. Dat bewees de om niets gestorven kikker dagelijks.

Toch verliepen zijn eerste schooljaren niet ongelukkig. Rinus en Commerina hadden zijn educatie toevertrouwd aan de Sint Gerardus Majellaschool, een lagere school waar onderwijs werd verstrekt door religieuze broeders in lange zwarte pijen. Uit angst voor straf was Maas een ijverig leerling en daardoor populair bij zijn docenten. Sommige vakken, zoals tekenen en Nederlandse taal, gingen hem goed af. Daardoor had hij er plezier in.

Het waren niet de gelukkigste jaren, het waren niet de slechtste jaren. Hij begon te wennen aan zijn solitair bestaan. Oudere broer Abe en de zussen waren bezig met eerste baantjes en de liefde. Kameraden van school of uit zijn straat had hij niet. Maar hij leerde zichzelf vermaken met attributen die voorhanden waren. Van koektrommels en oude kranten bouwde hij een fantasiestad. Miniaturauto's reden door de straten en drie bussen voerden nauwgezet de dienstregelingen uit. De mooiste was een blauwwit gekleurde Chausson touringcar. Maas zakte door zijn knieën, keek door de zijruit bij de bestuurder naar binnen en waande zich een buschauffeur. Hij imiteerde het pruttelende geluid van een dieselmotor door zijn lippen naar buiten te drukken en de lucht uit zijn longen er tussendoor te persen. En hij deed meer: van karton knipte hij een wielersbaan, waarop papieren wielrenners met namen uit de Tour de France zich met een ingenieus dubbelsysteem sneller of trager voortbewogen. Of hij speelde met een zelfbedacht voetbalspel. Geld voor echte spellen was er niet, maar zeg niet dat hij zich niet vermaakte.

Als er 's avonds aan tafel werd gesproken - wat niet altijd het geval was - ging de conversatie over de ontberingen uit de oorlog. Voor oudere broer Abe, die werk had gevonden bij een reisbureau, waarvoor hij een lange dienstreis naar de watervallen van Coö had moeten maken, was de bezetting een spannend avontuur van vijf mooie jaren geweest. Met rode wangen van opwindung verhaalde hij keer op keer van zijn bezoeken aan bovenbuurman Pinksterblom, die kaarten op tafel legde waarop hij de opmars van de geallieerde troepen met gekleurde potloden had weergegeven. En Abe koesterde de herinnering aan de intense verbondenheid die hij had ervaren in de laatste oorlogswinter. Noodgedwongen ver-

zamelde het gezin zich in de keuken, waar het dik aangekleed rond een enkel kerstboomkaarsje had gezeten. Op last van de Luchtbescherming was de keuken verduisterd met vurenhouten luiken die Rinus eigenhandig had vervaardigd en die door een inspecteur van de Luchtbescherming in orde waren bevonden. Het had wel iets van een geheim genootschap, vond Abe. Ondanks het gebrek aan voedsel en de kou van de Hongerwinter had hij in die halfverlichte koude keuken met de hardblauw geverfde kastjes en deuren een warmte en geborgenheid ervaren die hij in zijn verdere leven niet zou terugvinden. Hij verlangde er vaak intens naar terug.

Voor Rinus was de bezetting een angstige tijd geweest, waarin hij twee keer in de kruipruimte onder het huis had moeten vluchten om te ontkomen aan razzia's in de straat. Rinus was geen held. Tot tweemaal toe had hij zich willen aanmelden voor de *Arbeits-einsatz* in Duitsland, maar Commerina had het hem verboden. Ze had haar minachting voor wat ze zijn lafhartigheid noemde, niet onder stoelen of banken gestoken. Via een luik in de achterkamer, aan het zicht onttrokken door de zware trapkast van de naaimachine, was hij onder de vloer gekropen en had er twee etmalen in hevige angst doorgebracht. Rinus had ook een V2 zien neerstorten en Abe had hem, hoewel hij nog een kind was, tot vluchten moeten manen, anders was hij geraakt door rondvliegende brokstukken. Want Rinus was verstijfd van schrik op het trottoir blijven staan.

Commerina was doortastender geweest. In de laatste oorlogswinter was ze tot ver buiten de stad op zoek gegaan naar voedsel voor het hongerende gezin. Een van de tochten leverde haar een tot feestmaal te bereiden konijn op. Dicht bij de grenzen van de stad was ze staande gehouden door een soldaat, die haar jachtbuit in beslag wilde nemen. Ze had hem de vuilste blik uit haar assortiment toegeworpen en hem in gebrekkig Duits gevraagd of hij zich niet schaamde dat hij haar kinderen liet verhongeren. De soldaat, een veertiger met heimwee en hormonen, had andere voorwaarden in gedachten om haar te laten passeren, maar toen hij Commerina halverwege de voorbereidende handelingen nog eens bekeek, had hij schamper la-

chend van zijn voornemen afgezien. Met een korte hoofdbeweging had hij haar gesommeerd door te lopen en haar mompelend nagekeken. Na de oorlog vertelde Commerina de gebeurtenissen als een heldenepos, maar het beslissende deel liet ze achterwege.

Maas was de enige aan tafel die de oorlog niet had meegemaakt en hij voelde zich op zulke momenten misplaatst. Met een menigeling van ontzag voor de oorlogsveteranen, desinteresse omdat het over een periode ging die iedereen had meegemaakt behalve hij, plus teleurstelling omdat zijn leven minder spannend en daardoor minder interessant zou worden dan het leven van zijn ouders, broer en zussen, luisterde hij naar hun verhalen. Maar bijdragen kon hij niets. Maas was geboren in een stuk niemandsland in de tijd en had weinig te melden. Daarbij kwam dat Commerina er met regelmaat voor zorgde dat hij zich schuldig voelde voor zijn na-oorlogse geboorte. Als hij eten kreeg voorgezet dat hij niet lekker vond - hetgeen met grote regelmaat gebeurde want Commerina was geen getalenteerd kok - en dat meldde, was haar reactie steevast dezelfde: "In de oorlog zouden we blij geweest zijn met knolraap." Waarbij knolraap vervangen kan worden door een groente naar keuze.

In haar onvrede zocht Commerina steun bij Onze Lieve Heer en ze sleepte Rinus en haar gezin daarin mee. Bidden voor en na elke maaltijd en het bezoek aan de zondagse kerkdienst waren vanzelfsprekendheden, maar Commerina verloor zich steeds meer in haar geloof. Na de kerkdienst bleef ze lang in devote aanbidding voor het Maria-altaar van de kerk staan. Mensen zagen haar gebeden prevelen als ze, deemoedig buigend, een kaars aanstak en voor de beeltenis van de Heilige Maagd plaatste. In gedachten verzonken schreed ze uiteindelijk naar de uitgang, waar ze kribbig Rinus' uitgestoken arm wegduwde.

Toen Maas vijf jaar oud was had ze hem ter verantwoording geroepen omdat ze hem op straat had zien praten met Loe, een kind van ouders die Commerina had gekwalificeerd als 'ongelovigen'. Met minachting had ze tijdens het avondeten uiteengezet hoe ze Loe's moeder had horen vertellen over een extravagante vakantie-reis van het gezin naar Rome en het Vaticaan.

“Ze bezochten de Sint Pieter en weet je wat ze zei?” Het gezin stopte met het prakken van de aardappelen, voorbereid op een onthulling van betekenis. “Ze zei dat ze had moeten lachen om al die katholieken die een kruisje maakten met wijwater en om hun eerbiedige knielen. Ze had het een poppenkast gevonden en ze had zich verbaasd over de rijkdom van de kerk, die beter voor de armen zou kunnen zorgen!” Wat het gezin vónd van zo’n mens. Een póppenkast had ze het genoemd!

Abe had er schande van gesproken. Dat had hem een blik van verstandhouding van Commerina opgeleverd. Rinus had ongemakkelijk gekucht en zijn vrouw geadviseerd zich niet druk te maken, maar dat was verkeerd gevallen: Commerina’s geloofsbeleving had de fundamentalistische trekken van een godsdienstwaan-zinnige gekregen. Bovendien greep ze elk incident aan om haar haat jegens Rinus, de man die haar had verkracht, tot uiting te brengen. Maas lette er voortaan goed op met wie hij speelde. Binnen een paar weken wist hij van alle kinderen uit de straat welk geloof ze aanhingen. Ook voor sommige volwassenen moest je uitkijken, had hij begrepen. Vooral voor de familie Bakker, die in het begin van de straat woonde. De Bakkers hadden rond verkiezingstijd een pamflet van de Partij van de Arbeid voor het raam hangen. “Vuile socialisten”, had Commerina haar oordeel geveld, goed hoorbaar voor Maas. Sindsdien realiseerde hij zich elke keer als hij meneer of mevrouw Bakker zag lopen, dat er een vuilerik liep. Van meneer Bakker droop de vuiligheid af. Hij was een sjofel geklede, nors kijkende man, die somber achter zijn hond aan sjokte en kruimelige shag rookte. Maar mevrouw Bakker was een welgevormde, frisogende dame, die alle kinderen uit de straat vriendelijk groette en haar dagelijkse boodschappen meedroeg in een tas met fleurige motieven. Ze zag er bepaald niet smerig uit, viel Maas op, hoe nauwgezet hij haar ook bestudeerde. Hij dacht zelfs ’s avonds onder de warme dekens met toenemend enthousiasme aan mevrouw Bakker. Hij fantaseerde dat hij op de stoeprand zat en haar fraaigevormde kuiten op haar hooggehakte schoenen van nabij zag passeren. Hij hoorde haar nylonkousen zacht knetterend tegen elkaar schuren. Ze schamp-

ten haast zijn wang. Hij voelde de stevige rondingen als hij haar been zachtjes wegduwde om te voorkomen dat het zijn gezicht raakte.

Over Emma was hij niet zeker. Ze was zes jaar en woonde tweehoog tegenover hem. Het was zo'n dag, in de eerste week van april, waarop het leven herbegint. De lucht ruikt anders, de ochtend is nog koud, maar de belofte van een mooie dag is haast tastbaar. Er lopen plotseling mieren over het trottoir en het groen van bomen en struiken heeft definitief de winterse schuchterheid afgeworpen. Nog even en de zoetgeurende ligusterheg zou in bloei staan.

Maas was aan het knikkeren met het katholieke – daarvan had hij zich terdege vergewist – buurmeisje Gerrie. “Mag ik meedoen?” Hij was zo in zijn spel opgegaan, dat hij niet had gezien hoe Emma van de portiektrap was gekomen en in stille bewondering was blijven kijken naar de boeiende bezigheid van de grote kinderen. Gerrie en Maas keken elkaar een ogenblik aan en hij had gevoeld welke dure plicht er op zijn schouders rustte. “Is ze katholiek?” had hij Gerrie gevraagd, met de strengheid van een portier die heldere instructies heeft gekregen omtrent ongewenst bezoek. Gerrie had hem niet-begrijpend aangestaard. “Is ze wát?”

“Katholiek”, herhaalde hij ernstig. Het ontging hem dat zijn vraag verbazing opriep en geduldig herhaalde hij. “Is Emma katholiek?”

Gerrie had hem ontredderd aangekeken, ze had om onduidelijke redenen ‘katholiek elastiek, protestant olifant’ gezegd en ze was naar huis gehuppeld. Hij had haar nagekeken en toen ze niet terugkwam was hij in gedachten verzonken naar zijn eigen huis geslenterd. De wereld was een verwarrende plaats.

“O, dáár ben je”, werd hij bij het tuinhek begroet. Commerina pakte hem ruw bij zijn arm en trok hem de voortuin in. “Ga je handen wassen, snel, we moeten naar de kerk.”

“Alwéér naar de kerk?” klaagde hij. Het kwam hem op een oorvijs te staan. “Schaam je, snertjong. Op Goede Vrijdag nog wel!”

's Avonds tijdens het eten werd hij nogmaals bestraffend toegesproken, nu door broer Abe. "Mooie reclame maak jij voor ons geloof", hield hij hem voor. "Wat zullen de mensen wel niet denken!?" Met een schuin oog keek hij opzij, om moeders goedkeurende blikken in ontvangst te nemen. De paaswake en de paasdiensten op eerste en Tweede Paasdag besloot hij uit lijfsbehoud volgzzaam over zich heen te laten komen.

"Komt Ivanhoe niet?"

"Stil!"

"Dit is een extra uitzending van het NTS-Journaal. In een ziekenhuis in Dallas is zojuist president John F. Kennedy overleden. De Amerikaanse president werd zwaar gewond bij een aanslag. Kennedy werd geopereerd, maar de artsen slaagden er niet in zijn leven te redden."

"Allemachtig."

"Democraat Kennedy was de vijfendertigste president van Amerika. In november 1960 versloeg hij met klein verschil zijn Republikeinse tegenstander Richard Nixon. Kennedy maakte een rijtoer door Dallas. Op Dealey Plaza werden meerdere schoten op hem afgevuurd. Van de schutter of schutters ontbreekt elk spoor. Het televisieprogramma van vanavond wordt aangepast. Zodra er nieuws is uit de Verenigde Staten volgt een extra uitzending van het NTS-Journaal."

"Komt Ivanhoe nu niet?"

"Allemachtig."

"Dealey Plaza."

"Wat zeg je?"

"Dealey Plaza."

"Wat is dat?"

"Geen idee. Daar werd hij vermoord. Op Dealey Plaza. Klinkt als een plein. Het Veluweplein of zo. Het Paul Krugerplein."

"Vreselijk. Ik hoop dat ze de moordenaars snel pakken. Af-schuwelijk."

"Kom, we gaan eten."

"Stil!"

“Dit is een extra nieuwsuitzending. De politie van Dallas heeft de mogelijke dader van de aanslag op president Kennedy opgepakt. Zodra er meer nieuws is onderbreken we het programma voor een extra uitzending van het NTS-Journaal.”

Hij was geen atletisch gebouwde jongen en gymnastiek was een beproeving voor hem. De lessen werden afgewerkt in een naar natte handdoeken en jongenszweet ruikende zaal, die tegen het schoolgebouw was aangeplakt. Maas zakte de moed al in de schoenen als de gymleraar zich bij de muur opstelde, op de plaats waar de klimtouwen met een rammelende ketting bijeengehouden werden. Of wanneer hij de ringen, die als galgen aan het plafond hingen, ratelend liet zakken tot de hoogte waarop ze de hoofden van elfjarigen konden omklemmen. De mat eronder zou worden weggetrokken zodra een leerling zijn hoofd in de ring had gestoken, fantaseerde Maas. Hij zou rood aanlopend door verstikking om het leven komen. Veel later in zijn leven hoorde hij hoe jongens erotische ervaringen hadden opgedaan met het klimtouw tussen hun benen, maar Maas had vooral pijn op de plekken waar het touw tegen zijn huid had geschuurd. In het wandrek kwam hij klem te zitten, waardoor hij vreesde zijn been te breken en tot tweemaal toe was hij uit de ringen gevallen toen zijn vogelnestje mislukte. Erger dan de martelwerktuigen in de zaal waren de neerbuigende opmerkingen van klasgenoten in de kleedkamer. Elbert Snitselaar ging naast hem zitten en vergeleek zijn benen met die van Maas. “Kijk”, zei hij dan hardop, zodat hij de aandacht van alle jongens had, “mijn benen zijn twee keer zo dik als die van Maas. Wat een spillepoten heb jij.” En dan lachten alle leerlingen, solidair met de sterkste uit hun midden, bliezen hun jongensborst op en vergeleken de dikte van hun polsen met die van het al verslagen slachtoffer, laf en kwaadaardig als elfjarige jongens kunnen zijn. Een enkeling roffelde op zijn borst, als een alfa-aap in aanbouw, maar het zag er onvoldoende indrukwekkend uit om de positie van Elbert te bedreigen. Voor het overige verliep zijn schooltijd redelijk voorspoedig. Maas kon rekenen op de sympathie van de broeders omdat hij in het bezit was van een oude catechismus.

Daarin werd de niet te beantwoorden openingsvraag ‘Wartoe zijn wij op aarde?’ nog volgens de oude leer van de kerk beantwoord met het godvrezende ‘Om God te dienen en daardoor hiernaamaals gelukkig te zijn.’ Commerina had het boekwerk in haar wolmandje gevonden en het Maas overhandigd. Ze bespaarde er de aanschafkosten van de Nieuwe Catechismus mee. De mogelijkheid om het geluk al tijdens het aardse leven op te eisen, zoals de kerk in de nieuwe Catechismus door de vingers zag, beschouwden de broeders als een handreiking aan modern hedonisme. Ze keurden haar ten strengste af.

Maas was in zichzelf gekeerd en hij had geen vrienden. Dat leidde tot de misvatting dat hij graag studeerde. De broeders adviseerden Commerina en Rinus hem te laten opleiden door de Jezuïetenpaters. Het was hoog gegrepen, realiseerden zij zich, maar als Maas erg zijn best deed zou hij een HBS-opleiding met goed gevolg kunnen afronden. Dat wil zeggen: als hij zich zou richten op het talenpakket en niet op wiskunde, want Maas leek geen bijzondere aanleg voor cijfers en geordend denken te hebben. Rinus liet zich graag door broeder-overste overtuigen dat de prestigieuze Jezuïetenschool in het Benoordenhout geschikt was voor zijn zoon. Als hij zelf niet los kon komen van zijn arbeidersverleden, dan zou zijn zoon dat wel voor hem doen. Zijn ogen glommen bij de gedachte. De vraag of Maas gelukkig zou worden op zijn nieuwe school, kwam niet in hem op. Maas zou de status veroveren die zijn vader niet had gekend. Helaas stond de jongen op het punt een wereld te betreden die hem op subtiële wijze zou uitkotsen, precies zoals Rinus was gemedend toen hij zijn arbeidersmilieu wilde omruilen voor een te hoog gegrepen maatschappelijke status.

Hij had gerild van de zenuwen. Op de fiets. Van zijn huis, zijn straat, zijn wijk naar het verre en vijandige Benoordenhout, een van de slijkste buurten van de stad. Hij moest lang fietsen. Over de Laan van Meerdervoort, door de Javastraat, de brug over van de Koninginnegracht en linksaf de statige Oostduinlaan op. Daar lag het, dreigend als een middeleeuwse burcht, verscholen achter massieve bomen: de eliteschool van de Jezuïetenpaters. Begin

twintigste eeuw gesticht door erudiete geestelijken en vernoemd naar een jonggestorven heilige uit het noorden van Italië. De dreigende, niet door de zon beschenen gevel van het bastion kon maar met één doel zo ontworpen zijn: om te imponeren. Wie hier binnentrad moest rekenen op tucht en orde en kon voor minstens vijf jaar de hoop op liefde, warmte of genegenheid laten varen. Hier werd opgeleid in dienst van de Macht. Aan dat onheilspellende beeld werd bijgedragen door de aanwezigheid van in zwarte pijen gedrapeerde dienaren Gods, die in zichzelf gekeerd en met stevige pas op weg leken naar een geheime bijeenkomst. Nee, de Jezuïtenschool was geen school die vreugde en vertier uitstraalde. Hier werden toekomstige ministers, topambtenaren en volgzame employees van multinationals onderwezen en gekneet voor een leven in dienst van de macht. Maas stalde zijn fiets in een hoek van de speelplaats, die hier om onduidelijke redenen cour bleek te heten. Bibberend beklom hij de trappen van de zij-ingang.

Binnen was de stilte beklemmend. Zwijgende groepen ont-heemde jongens doolden door betegelde gangen die naar jongens-zweet en boenwas roken, op weg naar tucht en orde. Buiten het piepen van hun rubberzolen op de granieten vloer en het schuren van hun jassen langs de muren klonk er geen geluid. Paters knikten hen toe met de satanische grijns van folteraars die zich verheugen in het vooruitzicht van gekerm en gesmeek van hun verse slachtoffers. De gangen leidden naar een grote, hoge zaal, waarin rijen stoelen op hen wachtten. Hier zou de terechtstelling worden uitgevoerd. Op het podium stonden de galg en de zitplaatsen voor de beul en zijn assistenten klaar.

Hij koos een plaats aan de rechterkant van de zaal, onder kleurrijke glas-in-loodramen met beeltenissen van heiligen en martelaren. De jongen die naast hem kwam zitten rook naar Sunlightzeep en schopte hem onbeholpen tegen zijn enkel, maar Maas durfde zijn mond niet te openen.

“Heeft iedereen een plaats gevonden?” Een gedragen stem kwam ternauwernood boven het gebrom van de luidsprekers uit. “Dan gaan we beginnen. In de naam van de vader, de zoon...”

“Jezus, een kerkdienst”, schrok Maas, die hoopte na een korte

samenkomst naar huis te mogen. Maar de spreker stopte abrupt.

“... en de Heilige Geest. Amen.”

Hij keek verstoord naar zijn microfoon toen het geluid van zijn stem ging rondzingen in de met angstige, stoere, slaperige en wijsneuzerige jongens gevulde ruimte. Een man in donker pak haastte zich naar het podium en voorzag de spreker van instructies. Ze hielpen.

“Zo. Dat is beter”, hervatte de spreker. “Welkom op ons college. Ik ben pater Wijsenbeek. Ik ben rector van de school, die, zoals jullie weten, gerenommeerd is en zowel HBS- als gymnasiumonderwijs biedt. Jullie zijn ingeschreven op een instituut met een lange historie...”

Maas voelde zich langzaam wegglijden. De slechte nachtrust, de lange fietstocht door de kille ochtend en de spanning van zijn eerste schooldag veroorzaakten een dof, licht gevoel in zijn hoofd.

“Minderman. Hermanus. 1a.”

Hij schrok ervan. “Wat was dat?” stootte hij zijn buurman aan.

“Heb je niet geluisterd? Dat is je klas. Je zit in 1a. Net als ik. Ik heet Koen.”

Koen leek hem onverwacht een aardige jongen. Kleiner dan Maas, met blozende wangen, lichtblond springerig haar en vriendelijke ogen die spottend de wereld inkeken. Hij stak resoluut zijn hand naar hem uit.

“Ik kom uit Voorburg. En jij?”

“Ik heet Maas.”

“Ik begreep al zoiets. Waar woon je?”

“Bij het Zuiderpark.”

“In Moerwijk?”

“Nee, aan de andere kant.”

Maas hield de aanduiding met opzet vaag. Hij schaamde zich voor zijn armoedige afkomst.

Koen leek verder niet in hem geïnteresseerd. Hij pakte zijn nieuwe schoolagenda uit zijn tas en sloeg de maagdelijke pagina's één voor één om. Hij leek te genieten van de gewichtigheid die het bezit van een agenda met zich meebracht. Precies zo had hij

zijn vader zien bladeren, dus een agenda hoorde bij volwassenheid. Het gesprek stokte en Maas werd onzeker.

Eindelijk was de opsomming van namen en klasnummers voltooid.

“En dan wens ik jullie tot slot veel succes op onze school”, eindigde rector Wijsenbeek. “Jullie moeten er hard voor werken, maar wie met het diploma van het Jezuietencollege de maatschappij binnenstapt, kan het ver schoppen. Onze school heeft ministers, hoge ambtenaren en geslaagde ondernemers voortgebracht. Dus doe je best, zet alles opzij voor je school en stel ons en jullie ouders niet teleur. Dan staan jullie nu rustig op, zonder herrie te maken, en gaan jullie met de klassenleraar naar jullie lokaal.”

Nog altijd nerveus schuifelde hij tussen twee rijen stoelen achter Koen aan, naar het midden van de zaal, waar een looppad was vrijgehouden. In de kluwen zoekende jongens was hij zijn buurman al snel kwijtgeraakt, maar bij de uitgang van de zaal trof hij hem weer. “Het is op de eerste verdieping”, wist Koen. Samen bestegen ze de brede, monumentale stenen trap. Maas hield zich stevig vast aan de ronde houten leuning, want hij voelde zich nog steeds licht in zijn hoofd. Twintig treden telde hij, onwillekeurig. Dan een bocht van 180 graden en nog eens twintig treden. De wereld bestond uit twintig treden. Meer niet. Klas 1a werd verwacht in het derde lokaal aan de rechterkant. Onwennig schuifelden de jongens de ruimte binnen.

“Zal ik naast je gaan zitten?” Koen was een verrassend vriendelijke jongen, die merkte dat Maas zich niet op zijn gemak voelde. “Mooie klas hè?” Maas knikte afwezig en voelde een lichte miselijkheid opkomen. Via de hoge ramen had hij uitzicht op de sportvelden van zijn school. Er stonden hockeydoelen en er was een cricketveld uitgezet. Vreemde sporten, dacht hij. Hij zocht vergeefs naar een voetbaldoel.

Hij werd uit zijn dagdromen gehaald door twee echoënde handklappen. “Allemaal luisteren nu. Ik ben pater Damiaan, jullie klassenleraar. Van mij krijgen jullie aardrijkskunde en godsdiensten. Ik deel zo jullie rooster uit. Daarop staan de namen van de docenten van andere vakken plus het lokaal waar de lessen worden gehouden. Maar kijk elke dag op het prikbord, buiten op de cour,

want het rooster kan veranderen. O ja: elke maandag om acht uur worden jullie verwacht in de kapel. Wie daar niet is, of te laat komt, krijgt een aantekening. Drie aantekeningen betekent nablijven en een gesprek met jullie ouders. Na drie gesprekken is je carrière op deze school ten einde. Zijn er nog vragen?"

Het bleef doodstil. "Mooi. Dan gaan jullie nu je bureau inruimen. Vanmiddag zijn jullie vrij, morgen zien we elkaar om half negen hier. Kijk goed op je rooster en vergeet het prikbord niet."

Het huilen stond hem nader dan het lachen. Elke maandag om acht uur in de kapel. Dat betekende om kwart over zeven van huis, half zeven opstaan en fietsen door de kou... De moed zakte hem in de schoenen.

Koen leek zich op zijn gemak te voelen. Geanimeerd keuvelde hij met de jongens in het bankje achter hem.

"Je zou zweren dat ze het over jou hebben", zeurde een stem in zijn hoofd.

A kwadraat plus b kwadraat is c kwadraat. Pater Ignace Ehrenfried schreef de formule kordaat op het zwarte bord. Zijn zwarte pij danste opgetogen mee. De eerste wiskundeles. Algebra.

"Wie kent deze stelling?" keek hij uitdagend het lokaal in. Maas zag de toverformule met verbijstering aan. Tot zijn verbazing staken twintig vingers in de lucht.

"Jij, hoe heet je?"

"Tjeerd!"

"Wat staat er op het bord?"

"De stelling van Pythagoras, pater."

"Goed zo Tjeerd. Hoe heet jij?"

"Vincent."

"Vincent, wat houdt die stelling in?"

...

"Niemand?"

"In een rechthoekige driehoek is het kwadraat van de hypotenusa gelijk aan de som van de kwadraten van de rechthoekszijden."

Aristoteles zei het al: meetkundige waarheden verschaffen ons geen gevoelens van vreugde, noch van hoop. Maas' hersens weiger-

den dienst. Zijn weerzin tegen cijfers, stellingen en rekensommen was zo diepgeworteld dat hij kansloos was om ooit een diploma te halen, maar dat wist hij op dat moment niet. Verbijsterd staaarde hij naar het bord, waarop het krassende krijt onvermoeibaar nieuwe cijfers, strepen en mysterieuze tekens plaatste. Hij was in het leslokaal van een geheim genootschap beland waar iedereen op de hoogte was van de rituelen, behalve hij. Hij keek angstig de klas rond en las het enthousiasme van blozende gezichten. Hier hoorde hij niet bij. Ze zouden hem niet accepteren. Zij wisten iets dat hij niet wist.

Het eerste schooljaar werd een martelgang. Les in de Nederlandse taal snapte hij. De materie boeide hem en hij had er aanleg voor. Met Engels, Frans en in mindere mate Duits kon hij uit de voeten, maar vakken als natuurkunde, algebra en meetkunde zat hij uit als een zombie. Hij snapte niet waarover de leraar sprak en wat de bedoeling was van de kennis die verondersteld werd tot hem te komen. Met de beste wil van de wereld kon hij zich geen leven voorstellen waarin wiskunde of natuurkunde hem van dienst zouden kunnen zijn of een rol van betekenis zouden spelen. De rapportcijfers waren dan ook abominabel: drie, vier en vijf min.

‘Maas moet oppassen, met dit rapport is overgang naar klas 2 onwaarschijnlijk’, stond er onder ‘mededelingen van de leerkracht’ op zijn kerstrapport. Op het paasrapport had de waarschuwing een dwingender karakter: ‘Maas kan veel beter. Zo blijft hij zitten. Contact gewenst’. Uiteindelijk - hij had geen idee hoe hij het had klaargespeeld - werd hij ‘bevorderd’ naar klas 2. Op zijn eindrapport prijkten cijfers als achten en zevens voor talen en aardrijkskunde, maar ook vijven en vieren voor de bètavakken. ‘Maas is met de hakken over de sloot bevorderd naar klas 2, maar zal volgend jaar veel harder moeten werken’ schatten de paters zijn prestatie naar waarde.

Aan zijn inzet lag het niet. Maas staaarde plichtsgetrouw naar driehoeken, vierkanten, parallellogrammen, formules en stellingen, maar zijn ogen vielen dicht en de poorten die informatie moesten toelaten tot zijn brein, sloten zich als een stormvloed-

kering voor springtij. Het tweede schooljaar werd rampzaliger dan het eerste. De mededelingen van de leerkracht illustreerden zijn teloorgang. 'Het gaat weer mis met Maas. Dringend contact gewenst.' 'Dit resultaat is werkelijk teleurstellend, Maas' kans op bevordering is miniem. Contact opnemen met rector' en tot slot 'Maas is niet bevorderd naar klas 3'.

Commerina kookte van woede toen hij de tijding thuisbracht. Met een aan waanzin grenzende grimas trok ze hem aan zijn haren en gilte als door de duivel bezeten: "Rotjong, rotjong, lig ik daarvoor krom!?! Je blijft de hele vakantie binnen!"

Huilend en met een van pijn vertrokken gezicht zocht Maas de eenzaamheid van zijn kamer op. Twee bij drie meter. Bed, kledingkast, bureau, bureaustoel. En hilde. Hilde. Hilde. Van onbegrip, eenzaamheid en moedeloosheid. Dat zijn moeder helemaal niet krom lag voor zijn studie en zich tijdens het schooljaar nooit om zijn studieresultaten had bekommerd, realiseerde hij zich niet.

Het nieuwe schooljaar bracht geen verlichting, maar Maas was doubleur en genoot daardoor aanzien, zoals een soldaat die terugkeert van het front een streepje voor heeft op het groentje dat aan de opleiding moet beginnen en nog geen kameraden heeft zien sneuvelen. Hij schreef opstellen voor klasgenoten en verdiende daarmee soms een gulden. Hij deed het graag en was er goed in. Hij durfde zelfs te denken aan een loopbaan als schrijver van meeslepende verhalen. Hij kon niets, maar dit ging hem goed af. Het leek hem bovendien werk dat geen lichamelijke inspanning vereiste, en dat trok hem.

Hoewel veel opstellen gekopieerd leken van columns van Maas' favoriete auteur Simon Carmiggelt, van wie hij verzamelwerkjes had gelezen uit Abe's boekenkast, en de klas opvallend veel begenadigd schrijvers leek te tellen, had meester Van Drimmelen niets in de gaten. Als een vinoloog op een wijnproeverij tuitte hij de lippen zodra hij luisterde naar het voorlezen van weer een opstel van Maas' hand. Als de spreekbeurt klaar was wreef zijn linkerhand over zijn kin en knikte goedkeurend naar de jongen die clandestien uit eigen werk had voorgedragen. "Heel goed", zei hij dan en

keek naar onbestemde verten. “Heel goed. Treffend getypeerd, mooie zinsbouw, aardige wending. Ik vind het een acht.”

Waarna Maas een vette knipoog van de pseudo-auteur ontving en gniffelend iets overbodigs ter hand nam. Hij kreeg er waarachtig plezier in. Na verloop van tijd hadden dertien jongens een opstel van zijn hand voorgelezen en er waarderingen voor gekregen die varieerden van een zeven en een half tot een acht plus. Twee gierige jongens hadden zelf de pen ter hand genomen en zakten lelijk door het ijs: met een vijf en een zes betaalden zij duur voor hun zuinigheid.

Maas deed zijn bovengemiddelde best op het opstel voor zichzelf en las het zo indringend mogelijk voor, precies zoals hij het Simon Carmiggelt op de televisie had zien doen.

‘Onheil in de lucht’, noemde hij zijn verhaal en hij probeerde net zo droevig de klas in te kijken als zijn grote voorbeeld zou hebben gedaan.

“Begin maar, Maas”, moedigde meester Van Drimmelen hem aan. De docent sloeg zijn armen over elkaar, boog het hoofd en bracht zijn rechterhand naar zijn mond, zijn gebogen wijsvinger als een plaksnor tussen neus en lippen. En luisterde aandachtig.

“Onheil in de lucht.

De weerman had zon en weinig wind beloofd en de vaste gasten van het Haags terras koesterden zich in het diffuse ochtendlicht”, declameerde Maas, te snel.

“Langzaam lezen”, remde Van Drimmelen hem af.

“Ze staarden zwijgend in het niets of proefden zuinig van hun koffie.”

Hij las het opstel zo rustig mogelijk voor en keek met regelmaat een beetje verdrietig de klas in. Net als Carmiggelt, dacht hij.

“Dit was de locatie van bedaaigde Haagse heren, die, niet op-

gejaagd door knellende verplichtingen, de dag trotseerden tot het uur waarop ze zich een driester consumptie permitteerden.”

Zo ging hij verder. Het lukte prima, voelde hij. De klas was doodstil. Nog een paar zinnen.

“De weerman had zon en weinig wind beloofd. Maar er hing onheil in de lucht.”

Hij sprak de zin zo gedragen mogelijk uit, bleef een ogenblik stil en keek uitdagend de klas in. De slotalinea's zouden iedereen ontroeren, voorvoelde hij.

Voor het uitspreken ervan haalde hij diep adem, maar eer hij kon afronden, onderbrak Van Drimmelen hem.

“Ja. Stop maar Maas. Erg goed, maar jammer dat je het hebt overgeschreven. Carmiggelt, is het niet? Ga maar zitten. Ik geef je een drie voor de moeite. Je hebt heel wat moeten overpennen.” En in één beweging pakte hij het opgevouwen vel papier uit Maas' hand, verscheurde het en liet het achteloos in de prullenmand naast zijn bureau dwarrelen.

Alles in Maas kwam in verzet. “Nee meester, dit heb ik zelf geschreven”, sprak hij, zijn tranen van woede en angst bedwingend. “Ik probeer Carmiggelts stijl te imiteren, maar ik heb het zelf geschreven!” Maar Van Drimmelen keek hem doordringend aan. “Lieg er toch niet om jongen. Denk je dat ik gek ben? Moet ik opzoeken uit welke bundel het komt? Nou? Ga zitten!”

Terwijl hij naar zijn plaats liep zag hij de gezichten van zijn klasgenoten. Dertien van hen hadden goede cijfers gehaald met een werkstuk van zijn hand. Nu keken ze hem stuk voor stuk spottend aan.

“Sukkeltje”, sarde er een in het voorbijgaan.

Een ander probeerde hem te laten struikelen.

Maas haatte zijn klasgenoten en zijn leraar. De onrechtvaardigheid vrat aan hem, verteerde hem en maakte hem bitter. “Dit is toch niet eerlijk?” zei iets of iemand in zijn hoofd en Maas knikte instemmend. Nooit schreef hij meer een opstel voor een klasgenoot en zijn cijfers voor het vak Nederlands werden nu ook slecht. Het kerstrapport was meedogenloos: ‘Nog slechter dan vorig jaar. Dit gaat weer mis. Onbegrijpelijk. Oudercontact noodzakelijk’.

De kerstvakantie was voorbij en de leerlingen kozen een klasvertegenwoordiger. De stemming gebeurde anoniem, met briefjes, in het klaslokaal van pater Belgraver, de leraar Engels. Maas vulde de tijd waarin de briefjes werden geteld met gedachteloos poppetjes tekenen in zijn schrift. De verkiezing interesseerde hem niet bovenmatig. Hij had Sjakie op het provisorische stembiljet ingevuld en wachtte de stemming gelaten af. “Jongens, even optellen.” Pater Belgraver had de uitslag. Neutraal sprak hij: “De telling wijst uit dat jullie Maas hebben gekozen tot klasvertegenwoordiger met elf stemmen. Tweede is John met negen, dan Sjaak met zes, Martin de Vries met twee, Rudie Denneboom met één en Martin de Wit met één. Maas is jullie klasvertegenwoordiger.”

Zijn wangen gloeiden. Het bloed steeg naar zijn hersens en hij knipperde met zijn ogen. Klasvertegenwoordiger... De klas had hem gekozen. Hij, het sukkeltje, was populair?

“Een klasvertegenwoordiger”, hervatte pater Belgraver, “vertegenwoordigt de klas in het paasproject, doet de straatcollecte voor Honduras en helpt theeschenken tijdens de ouderavond. En als de klas iets kenbaar wil maken aan het bestuur gaat dat via de klasvertegenwoordiger.” Maas slikte even. Het paasproject heette iets van ‘poep op de stoep’, dacht hij, en hield in dat een groep jongens de straten in de buurt van de school vrij van hondenpoep en zwerfvuil zouden maken. En collecteren? Zijn blijdschap en verbazing over de verkiezing maakten plaats voor schrik en boosheid. Opeens voelde hij een hand op zijn schouder. “Gefeliciteerd.” Het was Gerlach Witteveen, een jongen uit Wassenaar, die hem altijd in de maling nam. “Belgraver zei dat we op iemand moesten stemmen die we eigenlijk nooit zouden kiezen omdat we hem niet kennen of omdat we hem niet leuk vinden. Toen dachten we aan jou. Leuk hè?” Het spottende lachje op Gerlachs gezicht kon hij niet missen. Maas reageerde niet op de valse felicitatie en liep de klas uit, met gebogen hoofd, zodat hij de blikken van de jongens kon mijden. Gelukkig had hij die middag roostervrij. Vrij! Weg van school, weg van verplichtingen, weg van andere mensen.

Het had geregend en gestormd. Hij had zijn fiets in de stalling geplaatst en drijfmat, met plakkend en verwaaid haar, zijn plaats in de klas ingenomen. Pater Ehrenfried had hem gezien en in gebaar zijn ergernis kenbaar gemaakt aan de leerlingen. Daarna had hij triomfantelijk het lokaal rondgekeken en als een goochelaar die zijn publiek gaat verbazen een kam vanonder zijn habijt getoverd. Hij had hem opzichtig overhandigd aan Maas en was naast hem blijven wachten. Gniffelend keken de jongens toe hoe hij vergeefs de fijne kam door zijn stugge haardos haalde. De vernedering was compleet. Ehrenfried had zijn doel bereikt. Het interesseerde hem niet wezenlijk hoe het haar van zijn leerlingen zat. Het ging er om dat orde en netheid het hadden gewonnen van verzet en anarchie. De leerling met afwijkend gedrag was publiekelijk op zijn nummer gezet. Wat er ook in Maas' hoofd groeide, het knikte tevreden. "Half vier op mijn kamer", gebod de pater. Hij pakte de kam aan, veegde hem langdurig en goed zichtbaar voor de klas, schoon aan zijn habijt en stopte hem terug in de mysterieuze opbergruimte die zich onder de lappen kleding moest bevinden.

Maar het werd lente en de heerlijke tijd van feest- en vrije dagen brak aan. Maas verheugde zich erop, al broeide onderhuids de angst voor de nieuwe cijferlijst. En inderdaad: het paasrapport was dramatisch. Er stond nu zelfs een twee op. Voor algebra. En een vier voor natuurkunde, een vijf voor biologie en een vijf voor meetkunde.

'Hoe is het mogelijk! Tweemaal zittenblijven is verwijdering van school' was de enige kanttekening op het document. Zijn adem stakte toen hij het las. Het einde van zijn schoolloopbaan kwam nu wel erg dichtbij. Thuis smeed zijn moeder het rapport, na een korte blik op de inhoud, woedend van zich af. Het zeilde hard tegen de plint van de kastdeur, maar ze deed niets. Keek hem nijdig aan, stond op en wankelde als een gebroken mens naar de keuken. Voor Maas was het incident daarmee afgedaan. Hij verheugde zich op de paasvakantie.

Het eindrapport was belabberd. 'Niet bevorderd. Verwijdering van school' stond er slechts. Hij stelde zijn thuiskomst zo lang mo-

gelijk uit. Fietste een omweg, kocht een warme kroket bij de patakraam op de Nassaulaan en zat een half uur op een bank bij het Regentessenplein. Toen het zacht begon te regenen pakte hij zijn fiets en reed vol sombere gedachten over de Regentessenlaan, via de kruising met de Loosduinseweg en de De la Reyweg naar huis.

“Zitten blijven zeker!? Ga maar naar je kamer”, luidde de voorspelbare begroeting die hem bij thuiskomst ten deel viel. Gespeend van eigenschappen als tederheid en moederliefde smeedde Commerina de deur achter hem dicht. Zo hard ze kon. Huilend viel hij op zijn bed. 's Avonds werd hij niet geroepen voor het eten en vanuit de stilte van zijn sobere kamer hoorde hij vader Rinus driftig zijn neus ophalen en met ingetogen woede grommen: “Andere school!? Zeker weer betalen voor meneer die de kantjes ervan afloopt. Hij gaat maar wérken”, ving hij op.

“In de oorlog...”, hoorde hij Commerina een zin beginnen, maar hij verstond niet waar ze eindigde.

“Dus je weet niets van boekhouden en handelskennis.” Broeder Egberto trok aan zijn pijp, waarvan het kanaal hoorbaar gevuld was met terugstromend speeksel, en keek hem gebiedend aan. “En dat wil ik graag zo houden”, dacht Maas. Maar hij antwoordde gepast: “Nee meneer.”

Hij mocht nog niet werken en dus hadden Commerina en Rinus hem aangemeld bij de H.H. Engelbewaardersschool voor het volgen van Mulo-onderwijs. Een school met beduidend minder status dan het elitecollege van de Jezuitenpaters. Een school eigenlijk met niets, maar misschien zou het middelbaar uitgebreid lager onderwijs zijn capaciteiten niet overstijgen, zo hadden Rinus en Commerina bedacht. Het was bovendien een goedkope school, stelde Rinus met voldoening vast. Maas werd Muloklant.

“Als je op onze school wordt toegelaten kom je in de derde klas.”

Broeder Egberto straalde een onaangename zelfingenomenheid en onaantastbaarheid uit. De kloosterling had een prominent uitstekende kin, waardoor hij op anderen neerkeek. En hij sprak eigenaardig. Ter afsluiting van elke zin opende hij een kort

moment zijn mond, hield hem even open, en sloot hem met een indringend, smakkend geluid. Zijn monoloog was daardoor een merkwaardige opeenvolging van staccato uitgesproken stellingen, korte stiltes en smakkende afrondingen. Daartussendoor lurkte hij aan zijn pijp.

“De jongens hebben daar al twee jaar boekhouden en handelskennis gehad.” (stilte... smak)

“En jij dus niet.”

“Jij hebt dus een achterstand.”

(Lurk, lurk).

“Die je moet inhalen.”

“Je krijgt twee boeken mee.”

“Die je in de zomervakantie bestudeert.”

(Lurk, lurk).

“Elke dag leren.”

(Lurk).

“Dan zou je moeten kunnen meekomen.”

“Maar dat betekent geen vakantie.”

“En hard werken.”

Na de laatste serie stilte, smak, lurk pakte Maas timide de boeken aan, zorgde er nauwlettend voor dat zijn afkeer van de smakende broeder onzichtbaar bleef en liep naar de deur. Buiten scheen de zon. Lonkte de vrijheid.

Het was geen mooie zomervakantie geweest en Maas had de lesboeken niet ingezien. Wat hij wél had gedaan, kon hij niet reproduceren. Wat gefietst, wat gemijmerd, een beetje muziek beluisterd van zijn favoriete artiest Cliff Richard, op bed geluierd en naar reportages over de Tour de France geluisterd. O ja: en hij had brutaal een brief gericht aan schrijver Simon Carmiggelt. Het adres, 1e Weteringplantsoen 2a II, had hij gevonden in de telefoongids van Amsterdam. ‘Geachte heer Carmiggelt’, was hij begonnen, ‘ik ben een groot bewonderaar van uw schrijfkunst en ik probeer u te imiteren, want ik droom ervan ook een bekend schrijver te worden. Tot mijn verbazing zag ik u afgelopen week op de televisie reclame maken voor de VARA. Ik vind

dat een schrijver dat niet moet doen. U moet objectief blijven. Hoogachtend, Maas Minderman, schrijver.'

Hij leende een envelop en een postzegel van Abe en stopte zijn waarschuwing in de brievenbus op de Hattemlaan.

Maar hij was vooral vrij geweest. School met zijn nare verplichtingen was wekenlang uit zijn gedachten gebannen. Zelfs het laatste weekend voordat het nieuwe schooljaar zou beginnen, was hij er in geslaagd de dreiging van lessen en huiswerk van zich weg te houden. Tot zondagmiddag vier uur. Langzaam overviel hem het niet meer weg te redeneren besef dat het afgelopen was met zijn zorgeloos bestaan. De last werd zwaarder met het uur en pas om twee uur 's nachts viel hij uitgeput van het piekeren in een rusteloze slaap.

En zo fietste hij op een frisse augustusochtend blanco en niet ingewijd in de geheimen van boekhoudkunde en handelskennis naar de ingang van zijn nieuwe school. Een rood bakstenen rechthoekig driehoog karakterloos pand in een rommelige zijstraat van het in verval rakende Newtonplein.

“Zo, gave kuif!” Een uit de kluiten gewassen jongen liep lachend op hem toe. Edo Ulestraten, zag Maas, een klasgenoot van de lagere school. Edo was een jaar eerder teruggezet naar de Mulo. Hij was ooit bij hem thuis geweest en had zijn ogen uitgekeken. Edo woonde in de Vogelwijk, een buurt met grote vrijstaande huizen aan de rand van de duinen. Zijn jongenskamer was groter dan de woonkamer in het huis van Maas' jeugd. Hij speelde piano en had grammofoonplaten van ruige rockers als Elvis Presley en de Everly Brothers. Hij speelde ze af op zijn eigen stereo platenspeler. De voornaam van Maas' favoriet Cliff Richard sprak hij uit als Slif om uiting te geven aan zijn minachting voor alles wat braaf en burgerlijk was. Maas voelde zich minderwaardig in de nabijheid van de volwassen en opstandige Edo. Hij was bang om iets aan te raken als hij op bezoek was in zijn kamer. Of om iets doms te zeggen. Het was een andere wereld. Je kon er de zee ruiken en in Maas' beleving scheen de zon er vaker dan thuis. Edo's moeder was bruinverbrand. In de achtertuin van het grote huis lag

ze in badpak op een ingenieus ontworpen bed. Als ze opstond uit haar lighouding klapte het geheel op wonderbaarlijke wijze mee en veranderde tijdens de handeling in een verstelbare stoel. Maas had zoiets nog nooit gezien. In zijn straat had hij nooit iemand in de zon zien liggen. Het zou ook niet kunnen: daarvoor waren de tuinen te klein en stonden de huizen te dicht op elkaar. Hoewel Edo's moeder van middelbare leeftijd was, voelde Maas zich op een verwarrende wijze tot haar aangetrokken. Ze was een serene vrouw, op intrigerende wijze stil en afwezig. Ze groette Maas wellevend maar nooit uitbundig. Maas dacht vaak dat ze hem iets wilde zeggen, maar niet de juiste woorden vond. Er hing verdriet om haar heen. Onuitgesproken verdriet. Later, toen hij ouder was, dacht hij wel eens aan haar terug. En hij begreep wat hij als kind niet had gezien. Edo's vader was jong gestorven aan een overdosis zorgen en ambitie. Zijn moeder was de schok nooit te boven gekomen en had zich teruggetrokken in een cocon van onaantastbaarheid.

Hij was blij Edo te zien: tenminste een bekende in een vijandige wereld van nieuwe gezichten en vreemde geuren, een wereld waarin hij zijn plek moest veroveren.

“Gave kuif”, herhaalde Edo, toen Maas zijn fiets had weggezet en op Edo was toegelopen. “Wat kom je hier doen?”

“Teruggezet”, probeerde Maas stoer en onaangedaan te klinken. “Het was ook een waardeloze school.”

“Dit ook”, vond Edo. “Ik moest er vorig jaar naartoe. Je moet oppassen voor Vettewinkel.”

“Vettewinkel?” herhaalde Maas bezorgd.

“Dat merk je wel. Hij geeft Frans. Pas maar op. Ik heb honderden uren moeten nablijven.”

Edo overdreef, maar dat merkte Maas niet. De moed zonk hem verder in de schoenen. Het kleine beetje enthousiasme dat hij had opgebouwd om op een nieuwe school een nieuwe start te maken, voelde hij wegvloeien. De weerzin die hij normaal gesproken al tegen school en docenten had, verergerde in het vooruitzicht met een potentiaal geconfronteerd te worden.

“Pak je boek en sla open waar we vorig jaar gebleven zijn.” De waarschuwing voor Vettewinkel was terecht. Een vadsige man van middelbare leeftijd met een pafferig gezicht, die in zijn stoel hing achter een wolk blauwe sigarettenrook. Bevreesd stak Maas zijn vinger op.

“Wat is er joh?” Vettewinkel sprak lijjig en met een hogere stem dan zijn omvang deed verwachten.

“Ik ben nieuw, meneer. Ik weet niet waar de klas gebleven is.”

“Kijk maar bij je buurman”, antwoordde Vettewinkel onberoerd. Om zijn minachting te onderstrepen draaiden zijn ogen zich tijdens het uitspreken van het antwoord naar de hoge ramen van het lokaal, die uitzicht boden op de binnenplaats van de school. Maas volgde zijn blik naar buiten en droomde weg. Vanaf zijn plek in de klas kon hij net de zonbeschenen kruin van de kastanjeboom op de binnenplaats zien. In gedachten zette hij zich tegen de stam en sloot zijn ogen, mijmerend over de voorbijgevlagen vakantiedagen.

“Lees jij eens verder, joh.” Vettewinkels opdracht sloeg als een natte dweil in zijn gezicht. Snel verplaatste hij zijn blik naar de letters in het boek en probeerde in paniek iets terug te halen van de woorden die de vorige spreker had voorgelezen. Maar hij zag geen enkel aanknopingspunt.

“Fijn joh”, sneerde Vettewinkel, “kom om half vijf maar bijslapen.”

De paniek sloeg nu werkelijk toe: nablijven op zijn eerste schooldag. Nog langer opgesloten tussen de deprimerende muren van deze school der verliezers.

Het vervolg van de dag verliep rampzalig. Broeder Egberto ontdekte dat Maas zijn vakantie niet had besteed aan boekhouden en handelskennis en zette hem malicieus voor schut. Hij stelde steeds eenvoudiger vragen, waarop Maas het antwoord schuldig bleef. Uiteindelijk droeg hij hem op tot tien te tellen, tot grote hilariteit van de klas. Tijdens de gymnastiekles bezerde hij lelijk zijn pols toen hij uit het klimrek viel. Tussen de lessen door overviel hem regelmatig een verlamvend gevoel als hij

zich realiseerde na half vijf terug te moeten naar de klas van de wachtende kampbeul Vettewinkel.

“Ga maar zitten joh, en schrijf op: Il faut que je fait mes devoirs.”

Vettewinkel had een onmiskenbaar Haags accent en sprak de Franse zin zo slordig uit dat Maas *ifokese fetmèdefah* verstond.

“Mijn hemel”, dacht hij. Hij was gewend aan de verfijnde uitspraak van pater Boskeljon van de Jezuïetenschool. “Mijn hemel, wat een plurk.”

Zijn vrees dat Vettewinkel hem dezelfde zin honderd keer liet schrijven, bleek ongegrond. “Le garçon est un peu paresseux”, ging de leraar verder, terwijl hij dieper in zijn stoel zakte en de rook van zijn sigaret naar het raam blies. Maas zag een klein roodgloeiend vonkje van de sigaret op de stropdas van Vettewinkel vallen en moest zijn neiging onderdrukken om hem te waarschuwen.

“Laat ook maar”, dacht hij vergenoegd. “Hij krijgt wel op zijn donder van mevrouw Vettewinkel – als die er is. Dat zal hem leren om mij na te laten blijven.”

“Zo, breng maar hier, joh.” Het was kwart over vijf toen Vettewinkel de verlossende woorden sprak. Zwijgend bracht Maas zijn schrift met het Franse dictee naar de lessenaar. Vettewinkel deed zijn door trillende vetkwabben ondersteunde kin omhoog, trok zijn wenkbrauwen op en keek met twee lodderige ogen omlaag naar het schrift op de lessenaar, waarbij, zo viel Maas op, opmerkelijk veel geel-grauw, dooraderd oogwit zichtbaar werd. “Kan ik nu gáán, meneer”, wilde hij onderdanig weten nadat de docent een halve minuut had gezwegen. Vettewinkel keek niet op, zei niets, maar maakte met zijn linkerhand een wegwerpgebaar waaruit Maas opmaakte dat zijn vertrek gelegitimeerd was. Intussen zag hij opnieuw een vonkje van de sigaret springen, deze keer viel het naast de stropdas op Vettewinkels overhemd. “Net goed, ouwe zak”, dacht hij, voordat hij voldaan het lokaal verliet. Door het raam van de deur zag hij Vettewinkel druk doende de van zijn sigaret gevallen as van zijn pak te slaan. De aanblik van de pafferige, zichzelf kastijdende leraar, deed hem denken aan een neurotische zeeleeuw die hij tijdens een uitgaansdag van de lagere school had

gezien in de Wassenaarse dierentuin. “Oi, oi, oi”, imiteerde hij het geluid van het zeedier, en neuriënd verliet hij het pand.

De Ansichtkaart op de keukentafel toonde een draaiorgel op een Amsterdamse brug. Het was een zomers tafereel. ‘Geachte heer’, las hij op de achterkant, ‘vriendelijk dank voor uw waarschuwendende woorden. Ik ben het echter oneens met u. Ik vind dat een geëngageerd schrijver best mag wijzen op de deugden van VARA-televisieprogramma’s. Ik wens u veel succes met uw schrijverscarrière. Vriendelijke groeten uit Amsterdam, S. Carmiggelt.’

“Ik heb een kaart ontvangen van Simon Carmiggelt”, vertelde hij enthousiast tijdens het avondeten. Hij had niet vaak iets te vertellen en zeker niet iets waarop hij fier was. Stralend keek hij de tafel rond. “Carmiggelt”, proefde Commerina de naam, “dat is toch die man van de VARA? Zo’n socialist? Daar kijken wij niet naar. Eet je dat beetje rode kool niet op? In de oorlog zouden we blij geweest zijn met rode kool.” De rest van de maaltijd werd in stilte genuttigd.

Twee jaar moest Maas doorbrengen op de school voor middelbaar uitgebreid lager onderwijs en het werden geen mooie jaren. De dagen sleepten zich voort in ziekmakende eentonigheid. ‘A life without festivity is a long road without an inn’ had hij een Amerikaanse wetenschapper horen zeggen in een televisiedocumentaire over astronomie. De woorden waren hem bijgebleven en speelden vaak door zijn hoofd. Er was weinig festivity op de broederschool van de H.H. Engelbewaarders.

Zijn kennis van de middenstandsvakken boekhouden en handelskennis bleef beneden peil, maar hij vond een pragmatische oplossing. Elke ochtend smeerde hij vijf boterhammen, belegde er twee met komijnekaas, twee met gekookte worst en een met pinda-kaas. Daarvan gaf hij er drie aan klasgenoot Brak, wiens ouders een melkzaak dreven die vroeg opende. Brak was een jongen met een gezonde trek, die ruim voor elf uur door zijn mondvoorraad heen was. Dankbaar aanvaardde hij het lunchpakket van Maas, die in ruil voor zijn geste het huiswerk van Brak mocht kopiëren. En Brak be-

heerste de stof. Aangezien hij ervan droomde de melkzaak van zijn ouders over te nemen, vormden boekhouden en handelskennis onontbeerlijke lesstof voor hem. De profijtelijke handelsovereenkomst leverde Maas bemoedigende knikken op van broeder Egberto. "Je gaat zienderogen vooruit jongen, proficiat", zei hij met regelmaat, en Maas zag hem aarzelen. "Ik weet niet hoe je het gedaan hebt, maar je hebt het helemaal onder de knie gekregen." Dan lachte Maas onzeker terug en incasseerde Braks blik van verstandhouding.

Maar onafwendbaar naderde de week van de examens. Het voorjaar ontwikkelde zich hoopgevend, met stralend weer. Maas zat elke dag in de achtertuin met boeken, een schrijfblok en een glas Coca-Cola. Niet eens ongezellig, vond hij. Bijna ontspannen. Vanuit de openstaande deuren van een nabijgelegen huis klonk de muziek van Radio Veronica en de vogels kwetterden er ongeremd op los. Regelmatig dwaalden zijn gedachten af, maar Maas raakte ervan overtuigd dat een basishoeveelheid kennis in zijn hersenen achterbleef. Voldoende in elk geval om het examen met vertrouwen tegemoet te zien, op een enkel onderdeel na. Zo fietste hij op een voorjaarsdag eind mei welgemoed naar Zalencentrum Amicitia in de Haagse binnenstad. Een achterafgelegen, slecht onderhouden, somber gebouw, dat, hoewel prominent geplaatst op de slooplijst van de gemeente, nog werd gebruikt voor activiteiten die geen vrolijke ambiance behoefden.

De jaren onder Vettewinkel hadden Maas zo veel kennis van de Franse taal bijgebracht dat hij de vragen van de examinerator over het werkje 'La pipe de Maigret' van Georges Simenon naar behoren kon beantwoorden.

"Que-est ce qu'il fait, Maigret?"

"Maigret fume une pipe."

"Très bien. Et que-est ce qu'il fait professionnelle?"

"Il est un policier."

"A quelle ville?"

"A Paris."

"Et Paris est la capitale de...?"

"De la France."

"De là France. Très bien."

Het examen Duits ging hem minder af. De naamvallen en de venijnige klank van de woorden stonden hem tegen. Biologie, aardrijkskunde en geschiedenis verliepen beter dan verwacht en de opdrachten voor het Engels en Nederlands maakte hij met plezier. Het zou dus aankomen op de resultaten voor de vermaledijde vakken boekhouden en handelskennis.

Het beloofde die dag warm weer te worden, maar de ochtend was kil. Met het kippenvel op zijn armen had Maas zijn fiets gestald en was op het groepje jongens bij de ingang van het zalencentrum toegelopen. Klasgenoot Brak begroette hem met een satanische grijns. “Boekhouden vandaag hè? Heb je nog wat geleerd?”

Maas knikte kort. “Ik zie wel”, riposteerde hij zo nonchalant mogelijk.

De examenzaal was koud. Eind mei en niemand had er aan gedacht om de verwarming aan te doen. De tafeltjes stonden op dezelfde plaats als de dag ervoor. Van afkijken zou geen sprake kunnen zijn.

“Allemaal zitten”, klonk het afgemeten door de kale zaal en het rumoer verstomde. “We beginnen met boekhouden. De opgaven liggen op jullie plaats. Jullie starten op het moment dat ik het zeg. Over anderhalf uur gaat een zoemer, dan stoppen jullie met schrijven en ga je rechtop zitten.”

“Nou zullen we het hebben”, dacht hij. Zijn blik rustte op de zeegroene envelop waarin het vonnis was verpakt. Zou hij geluk hebben en een opdracht krijgen die hij bij toeval zou snappen? Het leek hem misplaatst er een schietgebedje voor te doen. Zoveel krediet had hij niet opgebouwd.

“Beginnen!” klonk het streng. Traag schoof hij het papier naar buiten - wat had het voor zin? Hij begreep er geen snars van en de komende anderhalf uur zouden een marteling worden. De opgaven die hij onder ogen kreeg, bevestigden zijn vrees: teken een grootboek en plaats de volgende bedragen... Niet-begrijpend keek hij naar de tekst. En nog eens. Langzaam maakte paniek zich van hem meester. Had hij zich er maar iets meer in verdiept... Een grootboek leek hem iets anders dan de balans waarvan in op-

gave twee werd gerept. Zou het een linker- en een rechterkant hebben? Hij probeerde een glimp op te vangen van de tafeltjes naast hem. Daar zaten jongens ingespannen over een vel papier gebogen. Ze trokken met achtenswaardige zelfverzekerdheid lijnen op het vel, maar Maas kon niet zien welk beeld zich op het papier aftekende. Een paar strepen naar beneden, zag hij. En dan iets horizontaals. Een aantal lijnen onder elkaar. Horizontaal. Rats. Rats. Rats. De jongen links van hem kende hij niet. Rechts zat Peter van den Ende. Even raakten hun blikken elkaar. Maar in deze zaal was het ieder voor zich, begreep hij. De voetstappen die hij achter hem dichterbij hoorde komen, waren van de secondant, wist hij intuïtief. Langzaam naderden ze zijn tafel. "Ontspannen doen", dacht Maas. Hij pakte een potlood en een liniaal en begon omzichtig aan een horizontale lijn bovenaan het vel papier. "Beetje fluiten", dacht Maas. "Alles onder controle." De voetstappen passeerden zijn tafel en hielden niet bij hem stil. Snel keek hij omhoog om te controleren of ze het op hem hadden gemunt. Maar ze vervolgden traag klikkend hun weg naar de voorzijde van de zaal. De spanning vloeyde weg, maar een nieuwe golf warm bloed stroomde zijn hoofd binnen. Nog altijd had hij geen idee wat hij met de opgave moest doen. Sterker: hij wist niet eens welk lijnenspel de basis zou vormen voor zijn opdracht. Hij las het een en ander over inkomsten en uitgaven; het ging kennelijk om een timmerman die hout inkocht en meubelen fabriceerde, die hij verkocht aan particulieren. Maas voelde zijn hart kloppen bij zijn slapen. De timmerman kocht elke week zestien planken, las hij, die hij aan het eind van de maand afrekende. De prijs van de planken werd genoemd, de benodigde hoeveelheid spijkers en schroeven... Het duizelde Maas. Hij wilde schrijver worden. Stilletjes in een kamer achter een bureau zitten schrijven. Opstellen, maar dan wat langer. En beter betaald. Maar dan zonder boekhouden. Het blocnote kocht hij wel bij V&D, dus veel kosten zou hij niet maken.

De timmerman... Hij besloot zich niet verder bezig te houden met de eerste opgave en stortte zich zonder al te veel vertrouwen op de tweede. Ah! Dat was een balans. Dat begreep hij tenminste: een

linkerhelft en een rechterhelft en een ervan was debet. De andere credit. God zegene de greep. Vol overgave begon hij de lijnen te trekken waarvan hij vermoedde dat ze een basis zouden kunnen vormen voor de juiste oplossing van het raadsel. Hij deed het zo netjes mogelijk, zodat de examinerator in elk geval zou kunnen zien dat hij zijn uiterste best had gedaan. Het lijnenspel zag er dan ook keurig uit. Nu de opgave.

‘Kruidenier Van Geest heeft een rijkgesorteerde winkel’, las hij. ‘In januari moet Van Geest de voorraad inventariseren. Hij...’

Maas’ gedachten dwaalden al weer af. In zijn hoofd zag hij winkelier Van Geest met een papier door zijn zaak lopen. Wat een hel. Op de hoek van de straat waar Maas woonde, was een kruidenier gevestigd. Toevallig heette de kruidenier Van d r Geest. Om onopgehelderde redenen kwam Maas bijna nooit in de winkel. Hij herinnerde zich er  n keer geweest te zijn. Om zout te halen, meende hij. Hij kwam er vlak voor sluitingstijd en het rook er niet onaangenaam. Naar kruiden en specerijen. Niet dat hij de oorsprong van de geur kon thuisbrengen, maar het waren ongetwijfeld kruiden en specerijen, dacht hij. Typisch de geur van kruiden en specerijen. Kruiden en specerijen, kruiden en specerijen, dartelden de woorden door zijn hoofd. Het leek wel of zijn gedachten alles in het werk stelden om maar niet aan de opgave te hoeven beginnen. Nu probeerden zijn hersenen weer om het gezicht van kruidenier Van der Geest nauwgezet te tekenen. Maas zag het lage, opvallend snel naar achteren lopende voorhoofd van de kruidenier. En zijn dunne, achterovergekamde haar. En ogen die twijfelden tussen verontschuldigend lachen en wegdromen naar beter tijden. Er w s iets met de kruidenier. Iets uit de oorlog of zo, hoorde Maas wel eens. Als moeder over hem sprak was het met verontwaardiging en walging. De twee zonen van de kruidenier waren ook vreemde snuiters. Ze kwamen zelden buiten. Alsof ze bang waren voor de wereld.

“Nog vijftien minuten.” Hij schrok op uit zijn dagdromerij. Nog vijftien minuten! Een kwartier voor drie opgaven en hij had pas twee tekeningen klaar. Nog altijd had hij geen enkel idee wat hij met de informatie in de opgave moest doen. Hij besloot ten

einde raad de derde opgave te bestuderen. Of hij een kostprijscalculatie wilde maken. Zijn ogen staarden naar het papier. Een kostprijscalculatie.

Verder dan het tekenen van drie vellen met lijnen kwam hij niet. Uitdrukkingeloos overhandigde hij de opgaven aan de secundant die zwijgend de tafeltjes langsliep. Vanuit zijn ooghoeken controleerde Maas of hij een reactie bij de man kon ontwaren toen hij zijn opgave bovenop de stapel legde, maar hij bespeurde niets.

“Julie hebben nu en half uur pauze”, schrok Maas van de versterkte stem die door de zaal echode. “Om elf uur precies zijn jullie terug op dezelfde plaats waar je nu zit. Dan volgt het examen handelskennis.”

Met onbestemde gevoelens verhief hij zich van zijn harde houten stoel. Enerzijds was hij blij dat het er op zat, aan de andere kant wist hij nu zeker dat hij gezakt was. Eerst van de HBS gestuurd, nu gefaald op de Mulo. Hoe zouden ze thuis reageren? Oudere broer Abe had jaren geleden zijn HBS-diploma gehaald, Dijk was geslaagd op de MMS. Alleen Griet was ongeschoold. Ze was al jong gaan werken op een naaiatelier. Zoiets stond hem dus ook te wachten, keek Maas somber in de toekomst. Ze zouden hem vast geen derde kans geven. Zuchtend van de ingehouden spanning liep hij de zaal uit. Naar buiten. Naar de frisse lentelucht. Waar Brak hem opwachttte. “Viel mee hè?” begroette hij Maas opgelucht. “Wie dit nog niet snapt...”

Hij zag aan het gezicht van Maas dat het helemaal niet goed gegaan was. “Wat!?” riep hij vol ongeloof uit, “vond je dit moeilijk?” Inmiddels had zich een groep jongens rond Brak verzameld. Sommigen staken branieachtig een sigaret op en onderschreven Braks mening. “Het viel wel mee hoor”, vond Wilbert, een slungelige jongen die zijn vader zou opvolgen in een uitzichtloze stofenzaak. “Ik had erger verwacht”, viel Brugt hem bij. “Wie vindt boekhouden nou moeilijk?” rondde Wilbert het onderwerp af. Maas voelde zich klein en misselijk worden, zoals vaak. “Vond jij het moeilijk?” wilde Brugt van hem weten. “Ik weet het niet”, probeerde Maas tijd te rekken. “Ik had veel tijd nodig voor de tekening.”

“Voor de tekening!?” Brak keek hem verbijsterd aan. “Dat was twee minuten werk! Het ging om de bedragen!”

“We zullen zien”, probeerde Maas het onderwerp af te sluiten.

Het examen ‘handelskennis’ ging hem beter af. Niet dat hij veel affiniteit had met handel, geld verdienen of ondernemen, maar hij begreep de meeste vragen en veel ervan waren te beantwoorden door logisch na te denken. En dat kon Maas wel. Om kwart over een was de kwellung ten einde en mochten de leerlingen naar huis. Buiten was het inmiddels een mooie lentedag geworden. De warmte overviel hem als de aangename luchtstroom van een föhn. Ontspannen wandelde hij naar zijn fiets: het vreselijke examen was achter de rug en de vrijheid van een lange vakantie lonkte. Met een metalen klik sprong het slot open. Maas stapte op het zadel en fietste gelukkig de middag in. Het mislukte boekhoudexamen, het daardoor gemiste Mulodiploma: het maakte allemaal niets uit. De schooltijd was hoe dan ook voorbij. Er stond hem een lange, vrije zomer te wachten en wat volgde interesseerde hem niet wezenlijk.

“Hoe ging het? Waarom ben je nu pas thuis? Wanneer hoor je de uitslag?” Commerina deed dat vaker. Ze stelde drie vragen achter elkaar, zodat het moeilijk was om antwoord te geven. Als Maas daardoor aarzelde begon ze gemeen uit te varen. “Wat kijk je me aan? Heb je wat te verbergen? Waarom zeg je niets?”

“Er is niks”, antwoordde Maas, om van het gezeur af te zijn. “Ik ben gewoon moe.”

“Moe!?” hoonde moeder, “een jonge knul kan niet moe zijn.”

“Ik ga naar mijn kamer.”

“Natuurlijk. Sluit je maar weer af”, snauwde ze hem na. “Ik vraag me af wat er allemaal in die kamer gebeurt! En wat er zich in dat hoofd van jou afspeelt! Ik ben bang dat het niet veel is.”

Maas zakte op zijn bed, dat onmiddellijk ver doorboog. Het matras en de stalen vering waren oud en van bedenkelijke kwaliteit. Hij sliep daardoor altijd in een diepe kuil. Eigenlijk wilde hij wel huilen. Hij had medelijden met zichzelf. Zag hem daar nou

zitten: een nakomertje met liefdeloze ouders, weinig vrienden, een mislukt schoolleven en een onzekere toekomst. Hij zag de zon achter de daken van de huizen aan de overkant verdwijnen, waardoor de straat een donkere en koude aanblik kreeg. Het maakte hem somber. Er leek een traan te komen. En nog een. Hij huilde echt. Aanvankelijk stil, maar allengs intenser en schokkerig. In gedachten zag hij zichzelf zitten, met afhangende schouders. Op zijn bed, in zijn kamer met zijn verdriet en zijn eenzaamheid.

De muren dreunden van de zware klap van de buitendeur. Via het raam zag hij de vormeloze gestalte van zijn moeder het tuinhek openen en de straat in lopen. Boodschappen doen, wist hij. Met een zucht liet hij zich languit vallen. De tranen hadden zijn ogen en wangen warm gemaakt en het duurde niet lang of hij sliep.

“Moet jij niet eten!? Ben je ziek!?” De lange, magere gestalte van Rinus stond in de deuropening en blafte hem toe. Door het tegenlicht dat uit de gang kwam, zag hij alleen het silhouet van zijn vader. “Hoe laat is het dan?” vroeg hij slaperig.

“Acht uur. Moet je nog eten?”

Acht uur. Hij had lang geslapen, realiseerde hij zich traag. Honger had hij niet. Er zou wel weer iets vreselijks op tafel staan: knolraap, rode kool, andijvie, spitskool, bietjes, het was allemaal even smerig wat moeder maakte. En elke dag die laffe vermicellisoep. Elke dag. En elke avond telde ze de balletjes die met de lepel soep waren meegekomen. “Even kijken: jij hebt er vier, je vader heeft er drie, dus die ene gaat naar hem.” Als een geoefend jongleur viste moeder een balletje uit het bord met soep en hevelde het met een vloeiende beweging over naar het bord van vader. Maas had er nooit de logica van ingezien, want hoewel de exercitie bedoeld was om iedereen aan tafel een gelijk aantal soepballetjes voor te zetten, bleef de ongelijkheid steeds bestaan omdat Commerina maar niet begrijpen wilde dat het totale aantal balletjes gedeeld moest kunnen worden door het aantal eters. Meestal eindigde het minutenlange gegoochel met soepballetjes in de verzuchting van Commerina dat ze het niet begreep en dat iemand waarschijnlijk een balletje had opgegeten terwijl ze niet oplette. En ze keek bij

het uiten van die ongegronde beschuldiging doorgaans verwijtend naar Maas die haar blik vervolgens niet-begrijpend beantwoordde.

Toen hij de achterkamer binnenstapte zaten Rinus, Commerina en Griet al aan tafel. “Zitten en bidden”, sprak vader gebiedend. “Is Abe er niet”, wilde Maas nog weten, maar niemand antwoordde. Het gezin bad met gevouwen handen en gesloten ogen het Onze Vader en een Wees Gegroet, de gebruikelijke combinatie voor aanvang van een maaltijd. Hij zag drie hoofden deemoedig knikken, ten teken dat de in stilte biddende gezinsleden bij de strofe ‘de vrucht van uw schoot’ in het Wees Gegroet waren aanbeland. Dan was het bijna afgelopen. Maas sloot snel zijn ogen, maar hield door zijn oogharen de verdere ontwikkelingen in de gaten. Toen hij zus Griet een kruisteken zag maken ten teken dat het gebed was voltooid, kopieerde hij haar handelingen en opende zijn ogen toen zijn rechterhand zijn rechterschouder had aangetikt.

“Eet smakelijk”, bromde vader Rinus, uit gewoonte. En zwijgend boog hij zich over zijn soep. Tot hem iets te binnen schoot.

“Jij had toch examen vandaag?”

“Ja.”

“Geslaagd?”

“Dat weet hij nog niet”, antwoordde Commerina. Ze keek hem dreigend aan. “Maar dat zal toch wel?”

Maas voelde het bloed naar zijn hoofd stromen, zoals vaker gebeurde als hij schrok. De weggestopte herinneringen aan een dramatische dag kwamen boven. Getverdemme. Hij had vandaag examen gedaan en hij had het verpest. Hij keek niet op van zijn bord en zoog de soep langzaam van zijn lepel, zorgvuldig oppassend geen slurpend geluid te maken. “Ik weet het niet. Boekhouden snap ik niet zo, maar handelskennis ging wel goed.”

“Dus je bent geslaagd!?” Rinus’ blik eiste een antwoord van hem. “Dat weet ik nog niet”, hield Maas af. “We krijgen de uitslag pas volgende week.”

“Maar die zal toch wel goed zijn?” probeerde Rinus nog een keer. “Het is maar een Mulodiploma. Abe heeft zijn HBS gehaald.” Met een korte blik naar Commerina: “Waar is-ie eigenlijk? Komt-ie weer niet thuis eten?”

“Dat heb ik je al gezegd”, reageerde ze kribbig, “ik wéét het niet. Het is hier soms net een hotel. Ze komen binnen als het ze belieft.”

“Moest-ie niet werken?” mengde Griet zich in het gesprek. Maar haar inmenging werd niet getolereerd. “Hou jij je d’r buiten”, blafte Rinus, als een getergde hond. “Ik heb het niet tegen jou.”

“Nou ja zeg”, sputterde Griet tegen. “Ik ben geen kind meer.”

“Inderdaad, het wordt tijd dat je op kamers gaat wonen”, kaatste Rinus. Hij stoorde zich al lang aan het gedrag van zijn jongste dochter, die sinds haar puberjaren elke paar maanden een andere ‘verkering’ mee naar huis bracht en urenlang stond te praten in de vestibule.

Maas volgde het tafereel met toenemend genoeg. Zolang Griet de volle laag kreeg, bleef hij buiten schot. En voor Griet had hij geen warme gevoelens. Hij vond haar onaantrekkelijk, ziekelijk en egocentrisch. Ze had ooit zijn konijn laten ontsnappen waarna het dier was gevangen en dodelijk verwond door een zwerfkat. Hij haatte haar eigenlijk, zeker sinds hij in het kleine huis een kamer met haar moest delen. Griet was astmatisch en kuchte veel. Het was inderdaad tijd dat ze op kamers ging wonen, vond ook Maas. Dan had hij de kamer voor zichzelf.

De maaltijd verliep als altijd. Vermicellisoep, gehaktbal, andijvie en gekookte aardappelen met jus, gespannen sfeer en veel zwijgen. In de oorlog zouden ze blij geweest zijn met andijvie. Maar Maas stoorde zich er niet meer aan. Zeker niet deze keer. Het onderwerp examen leek afgedaan.

Hij zat in een bruine envelop: de examenuitslag. Op woensdag lag hij onverwacht op de kokosmat in de vestibule. Maas schrok van de aanblik, want hij vreesde de inhoud. Hij raapte de post op van de grond en scheurde de envelop trillend open. Binnenin zat een wit vel papier. Meer niet. Met kloppend hart vouwde hij het open. Zijn ogen schoten over het papier, panisch zoekend naar de kern van de boodschap. Die stond onderaan, in dikgedrukte letters: Geslaagd voor het examen Mulo-A. Voor de overhandiging van het diploma moest hij zich op 10 juni melden.

Hij voelde zich duizelig worden. Zijn hart bonsde nu echt. Nog

eens lezen: Geslaagd voor het examen Mulo-A. Nerveus draaide hij het vel om, maar de achterkant was blanco. Hij kon er niets anders van maken: hij was geslaagd en hij begreep er niets van.

“Mam!” Vol ongeloof liep hij met het vel papier tussen beide handen voor zich uit naar de achterkamer, waar Commerina doende was met het stoppen van een sokkenpaar van Rinus. Ze keek nors op van haar handwerk.

“Kijk eens: ik ben geslaagd!”

“Het zou wat moois zijn als je níet geslaagd was”, reageerde ze en vervolgde haar herstelwerk. “Eerst de HBS verpesten en dan zeker nog eens zakken voor de Mulo? Het was je geraaien dat je eindelijk eens een diploma haalde. Je broer had zijn HBS in vijf jaar.”

Hij had geen vriendelijkheid verwacht, dus haar reactie viel hem niet tegen. En langzaam groeide de euforie. Geslaagd! Ondanks dat weerzinwekkende boekhouden! Geslaagd! Eindelijk verlost van die vreselijke school, eindelijk vrij. Hij zou beginnen met een lange vakantie. Lekker fietsen door de duinen.

Maas leefde in een wereld zonder bergen. Hoe ver hij ook fietste, er was nergens een berg te zien. Maar in de duinen kon hij zijn fantasie laten gaan. En fietste hij over de hoogste toppen.

“Op de tafel ligt een advertentie van het provinciehuis”, verstoorde Commerina ruw zijn zoete dromen. “Ze zoeken jongens voor de afdeling rijbewijzen. Je moet minstens een Mulodiploma hebben.”

Werken? Maas verstarde bij de gedachte. Dat was nog niet in hem opgekomen. Schooltijd overleven was één ding, maar werken... Eerst maar eens een lange vakantie houden.

“Je moet een brief schrijven voor een afspraak”, hoorde hij Commerina zeggen. “Vergeet niet te vertellen dat je een Mulodiploma hebt.”

Er braken onbezorgde dagen aan, maar niet voor lang.

“O ja? Zo. Nee toch! Meen je dat? Niet te geloven. Dan mogen we je wel dankbaar zijn. Niets? En verder niets? Natuurlijk. Dat begrijp ik. Sjonge sjonge. Het is niet te geloven. Ik zal het hem zeggen.”

Maas luisterde ingespannen naar de flarden van de monoloog die uit de voorkamer klonken. Om iets voor negen uur was de te-

lefoon gegaan en Rinus had de hoorn van de haak genomen. Maas had er geen aandacht aan geschonken, maar uit de lange stiltes en de verbazing die hij hoorde in de reacties van zijn vader, begreep hij dat het slecht nieuws was en luisterde hij met toenemende bezorgdheid mee. Na een paar minuten hoorde hij zijn vader afscheid nemen van de beller en hem nog eens uitvoerig danken. De schuifdeuren werden geopend en weer gesloten, dus vader was terug in de achterkamer, begreep Maas. Daar ontwikkelde zich een gesprek dat begon op fluisterton maar allengs heftiger werd. Maas kon niet horen wat er besproken werd. Opeens viel het gesprek stil en hoorde Maas de kamerdeur openen. Naderende zware voetstappen in de gang betekenden onheil. De deur van zijn kamer zwaaide open en in de deuropening stond zijn moeder. “Kom jij eens mee!” beet ze hem bits toe. “Naar de kamer!”

Rinus zat aan de eettafel. Zijn ellebogen steunden op het tafelblad en zijn hoofd was verborgen in zijn handen.

“Het is kennelijk niet genoeg dat je je school verpest, je moet je ouders ook nog te schande maken”, opende zijn moeder zwaar ademend. Maas fronste zijn wenkbrauwen en keek zijn moeder niet-begrijpend aan. “Niets dan ellende met jou”, kreet ze hem venijnig toe, als een kwaadaardige kat die uithaalt naar haar belager. “Je bezorgt me alleen maar ellende, vanaf de dag dat ik van je beviel. Was je maar nooit geboren!”

“Wát dan?” wilde Maas weten. Hij had geen idee wat de commotie had veroorzaakt en al helemaal niet welke rol hij daarin speelde.

“Dat was oom Godfried.” Rinus verhief langzaam zijn hoofd en legde zijn handen op tafel. Oom Godfried bleek een gewaardeerd lid van de examencommissie van het katholiek onderwijs en hij had het werkstuk van Maas onder ogen gekregen. Hij voelde het bloed uit zijn hersenen zakken. “Hoe haal je het in godsnaam in je kop! Je had niets ingevuld, alleen wat lijnen getekend. Kan je dan niks!?”

“Maar ik heb mijn diploma gekregen”, onderbrak Maas zijn vader. “En het eindcijfer voor boekhouden was een vijf.”

Rinus draaide zijn blik mat naar zijn zoon. “Dat heb je aan oom

Godfried te danken. Omdat je niets had ingevuld moest de examencommissie je een twee geven.”

“Zeker omdat je de lijnen zo mooi getekend had!” krijste Commerina hysterisch. Rinus pauzeerde. Zijn ademhaling schokte. “Oom Godfried heeft de andere commissieleden ervan kunnen overtuigen dat je was bevangen door examenvrees”, vervolgde hij. “Dat je geen ster was in boekhouden, maar dat geen enkele leerling zo slecht was dat hij alleen maar een tekening zou maken. Omdat oom Godfried op goede voet staat met de kloosterorde en omdat een van de leden van de commissie klant is van zijn groothandel, hebben ze je een vijf gegeven.” Een opkomende huilbui maakte het Rinus onmogelijk zijn laatste woorden vloeiend uit te spreken. Hakkelend kwamen ze uit zijn mond. “Anders was je gezakt.”

Hij begroef zijn hoofd weer in zijn handen en Maas zag hem snikken.

“Fijn dat je je ouders zoveel verdriet bezorgt”, rondde Commerina het gesprek af en ze vertrok stampvoetend naar de keuken. Na verloop van tijd vermande Rinus zich. Hij zette zijn hoornen leesbril op, pakte een krant en zette zijn roodgehuilde ogen demonstratief aan het lezen. Maas zorgde ervoor dat zijn zucht onhoorbaar bleef en hij sloop stil de kamer uit.